

סעיף 25

החזרת הוצאות

החזרת הוצאות
25. הוציא צד אחד הוצאות החלות על הצד השני, זכאי הוא להחזרתן בצירוף ריבית עליהן
בשיעור המלא לפי חוק פסיקת ריבית, תשכ"א-1961, מיום הוצאתן ועד יום החזרתן.

תוכן העניינים

מבוא 1

חובת השבת ההוצאות - "זכאי הוא להחזרתן" 1

עמדת החוק 1

עמדת המשפט העברי 2

תוספת ריבית - "בצירוף ריבית" 4

מבוא 4

"מבטל כיסו של חבירו - פטור" 4

אם היה לבעל הכסף סיכוי ברור להרוויח 9

אם המעכב עשה רווחים בכסף 11

סנקציות ייחודיות 21

סיכום 22

הצעת נוסח ע"פ המשפט העברי 22

מבוא

הסעיף מורכב משתי הוראות: (א) אם צד אחד הוציא הוצאה שהצד השני חייב בה, הוא זכאי
להשבה ממנו; (ב) אם הלה פיגר בהשבה, מוטלת עליו תוספת ריבית.

להלן נברר את עמדת המשפט העברי באשר לשתי הוראות אלה.

חובת השבת ההוצאות - "זכאי הוא להחזרתן"

עמדת החוק

כל צד יכול להוציא הוצאות שהצד השני חייב בהן, ואז הוא זכאי להשבה. נושא זה שייך לחוק
עשיית עושר ולא במשפט, אבל סעיף 6 שם אומר שאם יש הוראה מיוחדת בחוק אחר, היא גוברת
על חוק עשיית עושר, ובכלל זה סעיפנו. אבל החוק הכללי נותן מענה לנקודות שאינן מפורשות
בסעיפנו.¹

סעיפנו דן בכל הוצאה, לא רק הוצאות מסירה וקבלה שבסעיף 24, אלא גם הוצאות הכרוכות
בקיום החוזה. מסתבר שאינו כולל הוצאות כריתת החוזה או הוצאות הנגרמות מהפרתו, שהרי
חוק המכר אינו דן בכריתת חוזה, שמוסדר בחוק החוזים. גם לגבי התרופות, מיקום סעיף זה
בפרק ב מלמד שהוא מתייחס לחיובים הראשוניים שמצויים בחוק המכר ולא לחיובים תרופתיים
שהם משניים. כך משמע גם מתוך השוואה להצעת חוק המכר, שכללה גם הוצאת "עקב הפרתו",
ומלים אלו הושמטו בנוסח הסופי. לדוגמה, אם הקונה הפר את חובתו לקבל את הממכר במועד,
וקיבל אותו רק אחרי עשרה ימים, והאיחור גרם למוכר הוצאות נוספות לאיחסון, המוכר זכאי
להשבת הוצאותיו, אבל לא מכוח סעיפנו, אלא בגלל פיצויים על הפרת חוזה, לפי חוק החוזים
(תרופות בשל הפרת חוזה).²

"החלות על הצד השני" - הכוונה להוצאות שהחוזה מטיל על הצד השני, או שמוטלות על הצד
השני לפי הנוהג, או לפי סעיף 24. צד התובע השבת הוצאות - עליו להוכיח שההוצאות חלות על

¹ זמיר §510.

² זמיר §511.

"הוציא" - משמעותו שצד שילם לצד ג', ואין בכלל זה יצירת התחייבות לשלם לצד ג', שלא קוימה. לדוגמה אם החוזה מטיל על המוכר למסור את הממכר למקומו של הקונה, והקונה הזמין מוביל, ומתחייב כלפי המוכר לשלם את דמי ההובלה, ובפועל המוכר שילם - לא חל סעיפנו. אבל אם באותה דוגמה, המוכר הזמין מוביל, אבל הקונה נאלץ לשלם למוביל כתנאי למסירת הממכר (כגון שהמוכר לא שילם), או שהמוכר סירב להזמין מוביל והקונה הזמין מוביל במקומו, זכאי הקונה להשבת ההוצאות⁴. [לא ברור]

אם החוזה מחייב את הקונה לארוז את הממכר, לדוגמה, ולפני שהספיק, שכר המוכר מישהו שארוז במקומו, האם המוכר זכאי להשבת ההוצאות? אין זה הוגן לומר שכל צד זכאי למלא חיוב המוטל על הצד השני ולדרוש השבת הוצאות. לפעמים רשאי צד לעשות זאת בלי הסכמת שכנגדו, ולפעמים אינו רשאי אף בהעדר התנגדות. יש להקיש מחוק עשיית עושר סעיף 4, האומר שפורע חוב חברו זכאי להשבה בתנאי שלא היתה לחייב סיבה סבירה להתנגד לפרעון החוב ע"י הפורע; אלא שסעיפנו מזכה בהוצאות גם על פרעון חוב שלא היה קיים מקודם - היינו אם צד התחייב לצד ג' לשלם ושילם. לגבי מכר, אם צד מחליט להוציא הוצאות, מן הסתם הגיע למסקנה שכדאי לו לעשות כן, ולכן אם לא ימצא סיבה סבירה, דהיינו אינטרס מוחשי, לכך שהתנדב לשלם, זו סיבה סבירה לצד השני להתנגד. במקרים רבים עצם העובדה שהצד שהיה חייב לשלם לא שילם (כגון שמוכר, שהיה צריך לבטח את המכר בעת ההובלה, לא עשה כן), יוצרת זכות לצד השני לשלם, בגלל האינטרס שלו בקיום החוזה, ואז הוא זכאי להשבה גם אם הצד הראשון התנגד להוצאה. אבל אם הצד שהיה חייב לשלם סירב באופן מוצדק, כגון שהצד שכנגד לא קיים חיוב המוטל עליו, והצד השני שילם במקומו, אינו זכאי להשבה. הצד החייב עשוי להתנגד כדי שלא יצטרך להשיב את ההוצאות לצד השני (כאשר הראשון יודע שהשני יוציא את ההוצאות בגלל האינטרס שלו בקיום החוזה), אבל זה לא פוטר אותו מהשבה⁵.

מימוש הזכות להשבת הוצאות, ככל זכות חוזית, יהיה ע"פ חוק החוזים (תרופות), וע"פ סעיפי העיכבון והקיזוז⁶.

בהצעת חוק דיני ממונות, התשע"א-2011, אין סעיף המקביל לסעיפנו. הצעת חוק סומכת על הדינים הכלליים של עשיית עושר ולא במשפט, שבסעיפים 419-410 שם, ובייחוד סעיף 413(א) (המקביל לחוק עשיית עושר ולא במשפט, סעיף 74): "המזכה זכאי להשבה אם קיים חיוב המוטל על הזוכה כלפי אדם שלישי... בלי שהיה חייב בכך כלפי הזוכה, אלא אם כן היתה לזוכה סיבה סבירה להתנגד לקיום החיוב או לחלקו".

עמדת המשפט העברי

בבירור עמדת המשפט העברי באשר לחובה להחזיר את ההוצאות, יש להבחין בין פרעון חוב לבין עשיית מעשה הכרוכה בהוצאה. לדוגמה, אם החוזה מטיל על המוכר לארוז את הממכר, ובכלל זה מוטלות עליו ההוצאות הכרוכות באריזה, ייתכנו שני אופנים שבהם הקונה מוציא את ההוצאות הללו במקום המוכר: (א) פועל של המוכר ארוז בשבילו, והמוכר אינו משלם לו את שכרו, והקונה משלם לפועל במקום המוכר. (ב) הקונה משלם למישהו לארוז את הממכר במקום המוכר. באופן השני, הקונה עושה שירות עבור המוכר, וגורם לו הנאה ישירה, והרי העושה עבור חברו שירות שרגילים לקבל עליו תשלום, זכאי לשיפוי עליו⁸. אבל האופן הראשון הוא בגדר "פורע חובו של חברו", שלפי המשפט העברי אינו זכאי לשיפוי, בדרך כלל, מפני שאינו גורם לחייב הנאה ישירה. עם זאת, יש חריגים לכלל זה, שבהם הפורע זכאי לשיפוי מהחייב, וייתכן שהקונה כאן נכנס לאחד החריגים, ויהיה זכאי לשיפוי מהמוכר, כפי שנראה.

כאמור, מבחינה עקרונית, הפורע חוב המוטל על חברו לפרוע, אינו זכאי לשיפוי ממנו⁹, מפני שלא

³ זמיר § 512.

⁴ זמיר § 513.

⁵ זמיר § 514.

⁶ זמיר § 515.

⁷ אלא ששם נקודת המוצא היא שהפורע אינו זכאי להשבה, אא"כ לא היתה לזוכה סיבה סבירה להתנגד לפרעון. ניסוח זה הוא על פי עמדת המשפט העברי, כמוסבר בחוק לישראל, עשיית עושר ולא במשפט, עמ' 99.

⁸ רמ"א חו"מ, רסד, ד.

⁹ חוק לישראל, עשיית עושר ולא במשפט, עמ' 100.

שו"ת הרדב"ז ח"ד סימן רנ, כותב שהחייב פטור אפילו לצי"ש בין אם הפורע הוא קרובו או לא.

נהנה חברו הנאה של ממש, ו"לא נכנס לידו כלום", ואמנם חברו נהנה מביטול החיוב, אבל אין זו הנאה ישירה, אלא מונע הפסד בעקיפין, כמו "מברח ארי" שהיה עלול לסכן את נכסי חברו¹⁰, ועוד, שהפורע לא היה צריך לפרוע, ומה שעשה היה כמו "השבת אבידה", ולכן יש להניח שעשה את מה שעשה לשם מצוה ולא על דעת לקבל החזר, ומחל על השיפוי, שכן אילו רצה שיפוי היה לו להתנות עם חברו שישפה אותו¹¹. הפורע לא גרם לחברו חסכון ודאי, כי ייתכן שחברו היה משכנע את הנושה למחול לו, ואמנם לא סביר שהנושה ימחל לו, אבל די באפשרות זו כדי שלא ייחשב הנאה ישירה, ושיקול זה מצטרף עם העובדה שפרע בלי לשאול את חברו¹². גם אם הנושה לחץ על החייב לפרוע, כך שאין זה סביר שהיה מוחל לו, עדיין הפרעון לא גורם לחייב חסכון ודאי כי ייתכן שהיה מוצא מי שיפרע עבורו בחינם¹³.

בכלל זה חיוב בעל במזונות אשתו, חיוב מזיק בתשלומי נזק, וחיוב המוטל מכוח חוקי המדינה או מכוח תקנות של אגודה שהחייב משתייך אליה¹⁴.

יש לכלל זה חריגים אחדים¹⁵, ואחד מהם הוא שאם היתה לפרוע עצמו תועלת בכך שפרע, הוא זכאי לשיפוי, מפני שכאן אין לטעון כלפיו "מי אמר לך לפרוע?" (טענה שבגללה פורע חוב חברו נחשב רק כ"מברח ארי"). דוגמה לכך - ערב שפרע את החוב כדי שהנושה לא יתבע אותו, או שוכר ששילם חוב קודם של המשכיר לחברת החשמל או לעירייה כדי שלא תנותק דירתו מחשמל או ממים¹⁶. לפי זה, נראה שאם המוכר הוציא הוצאה שהקונה היה חייב בה או להיפך, הוא זכאי

דברי גאונים כלל סב סימן יח מביא שבני חיי מסתפק אם יכול הפורע לתבוע מן המלוה שיחזיר לו מעותיו, ומביא ששו"ת בני אהרן סימן מג כתב שאינו יכול, כיון שזיכה המעות למלוה עבור הלוח, ומסתפק האם יכול המלוה להחזיר לו מרצונו ולחזור ולתבוע מן הלוח, שאם מדין זכיה הוא, הרי זכה הלוח ונפטר מחיובו, ושוב אינו חייב עוד למלוה. ומביא בשם שו"ת זרע יעקב שאסור למלוה להחזיר השטר לזה שפרע אפילו בכתובה ומסירה, כיון שנמחל שעבודו.

¹⁰ שם עמ' 102.

¹¹ שם עמ' 103-104.

¹² שם עמ' 105.

¹³ שם עמ' 111.

¹⁴ שם עמ' 107.

¹⁵ (א) אם החייב לא היה יכול לדחות את חיובו בלי להיות מוגדר "פושע", כגון חיוב בעל בהוצאות קבורת אשתו, הפורע בעבורו זכאי לשיפוי, שכן לא היתה אפשרות למחילת החיוב, שהרי אין מי שימחל, וגם אינו יכול לטעון שהיה מוצא אחרים שיקברו אותה בחינם, כי בינתיים אשתו תהיה מוטלת בבזיון (שם עמ' 107).

(ב) שותף שפרע חוב של שותפו זכאי לשיפוי מפני שמקובל לנהוג כך (שם עמ' 108).

(ג) אם הפורע היה חייב כסף לחייב, הוא יכול לקזז מחובו את מה שפרע עבורו לנושהו, מפני שהטענה שהיה משכנע את הנושה למחול לו די בה לפטור את החייב מלשלם לפרוע אבל אין בה כדי לחייב את הפורע לשלם את חובו לחייב, ועוד שכאן אין לטעון שהתכוון למצוה, כיון שאילו החייב לא פרע, היה הנושה גובה מהפורע משעבודא דר' נתן (שם עמ' 110-111).

(ד) קונה שחל עליו חיוב לשלם תמורת הממכר, וצד ג' פרע במקומו למוכר עבורו, הוא זכאי לשיפוי מן הקונה, כיון שאילו לא פרע, המוכר היה מתבטל (ראה דיונונו בסעיף 19), ונמצא שבזכות הפרעון, קיבל הקונה הנאה ממשית וישירה - הממכר (שם עמ' 107 - אבל אינו מציין מקור לדבריו).

(ה) שו"ת מהרשד"ם אבן העזר סימן לו, מעלה אפשרות שאם פרע בפני החייב והחייב שתק, חייב לשלם, כיון שבכך גילה דעתו שהוא מסכים שיפרע.

(ו) שו"ת דברי חיים ח"ב חו"מ סימן יא, כותב שאם החייב גילה דעתו שהוא מעוניין בפרעון ולא בשכנוע המלוה למחול, חייב לשלם.

(ז) ערך שי חו"מ סי' קכח, כותב בשם הריטב"א שהפורע לאומן שכר תיקון כלי של חבירו, ומסר לו האומן את הכלי, חייב להחזיר הכלי בחנם לבעליו. וכתב ערך שי שלכאורה למ"ד אומן קונה בשבח כלי, כשפרע לו ומסר לו את הכלי, קונה המשלם את הכלי לשכרו; אבל לפי נתיבות המשפט סימן שו, שגם דין אומן קונה בשבח כלי הוא מדין משכון, הפסיד הפורע כמו אם נתן לו המלוה את המשכון.

(ח) ערוך השלחן, חו"מ, קכח, א, כותב שאם החייב במצב כלכלי טוב, הפורע זכאי לשיפוי, כי לא מסתבר שהנושה היה משתכנע למחול לו.

¹⁶ שם עמ' 109-110.

אבל הוא עצמו מעיר שלגבי ערב נחלקו הפוסקים אם הוא זכאי לשיפוי אם ערב בלי שהחייב ביקש ממנו לערוב, ושתי הדעות הובאו בשו"ע חו"מ, קל, ב. מלבד זה, תומים, קל, ס"ק ג (הובא בחוק לישראל, ערבות, עמ' 262) מסביר שטעם המחייבים הוא שעצם מתן הערבות הביאה תועלת לחייב, ואם כן אין ללמוד מכאן למקרה אחר שהיתה לפרוע תועלת מהפרעון.

הוא מסתמך גם על שו"ת לחם רב, סי' סא, העוסק בבן שפרע לאמו האלמנה סכום מסוים לכתובתה, ופוסק שאחיו חייבים לשפותו על מה ששילם מעבר לחלקו היחסי בחיוב כתובתה, מפני שאין זה "פורע חוב חברו" כיון שהיה לו חלק בחיוב. אבל ייתכן שטעמו הוא ששותף שפרע חוב של שותפו זכאי לשיפוי מפני שמקובל לנהוג כך (שם עמ' 108), והאחים נחשבים שותפים בעזבונו, ואם כן אין ללמוד מכאן למקרה אחר שהיתה לפרוע תועלת מהפרעון.

לשיפוי, כיון שיש לו תועלת בכך שהוציא את ההוצאה, שכן ייתכן שבלעדיה לא היתה עיסקת המכר יוצאת לפועל.

תוספת ריבית - "בצירוף ריבית"

מבוא

הסעיף קובע שהשבת ההוצאות כוללת ריבית. מטרת קביעה זו היא למנוע עשיית עושר ולא במשפט, עקב ירידה בערך הכסף. נימוק נוסף הוא שהמשיב נהנה משימוש בכספו בזכות זה שלא הוציא את ההוצאות בעצמו.¹⁷

שינויים בחוק פסיקת ריבית ייקלטו גם לענין סעיפנו, שכן ההפניה לשם היא דינמית.¹⁸

כשיש אינפלציה גבוהה, צריך גם הצמדה למדד, ועליה מוסיפים ריבית, וכך נקבע בחוק פסיקת ריבית. אבל מלשון סעיפנו משמע שאין זכאות להצמדה, וצריך לתקן את החוק. אם משתמע מהחזרה או מהנוהג שכל התשלומים ע"פ החזרה יוצמדו למדד, כך יהיה.¹⁹

"מיום הוצאתן עד יום החזרתן" - היינו מהיום שהצד שילם לצד ג', עד היום שהוא מקבל את התשלום מהצד שהיה צריך לשלם.²⁰

בהצעת חוק דיני ממונות, התשע"א-2011, בדיני עשיית עושר ולא במשפט, שבסעיפים 419-410 שם, לא נאמר שחיוב השיפוי כולל ריבית על פיגור בתשלום. ניתן להסיק זאת מסעיף 488, העוסק בתרופות על הפרת חוזה (ומקביל לחוק החוזים (תרופות), סעיף 11(ב)): "הופר חיוב כספי, זכאי הנפגע, בלא הוכחת נזק, לפיצויים בשל הסכום שבפיגור, מיום ההפרה עד יום התשלום, בשיעור הפרשי ההצמדה והריבית לפי חוק פסיקת ריבית". הרי אם "הזוכה" לא שילם "למזכה" מיד אחרי שקיים את החיוב (כאן - הוציא את ההוצאות), זו הפרת חיוב כספי, ולכן "המזכה" זכאי לריבית על הפיגור.

"מבטל כיסו של חברו - פטור"

לפי המשפט העברי, המעקב ממון של חברו בידו, ובכך מנע מחברו מלהרוויח בכספו ("מבטל כיסו של חברו"), פטור מלשלם על מניעת הרווח,²¹ מפני שזה בגדר גרמא,²² ואף יותר גרוע מגרמא.²³

¹⁷ זמיר § 516.

¹⁸ זמיר § 517.

¹⁹ זמיר § 518.

²⁰ זמיר § 519.

²¹ ירושלמי, בבא מציעא, פרק ה, הלכה ג, ופרק ט, הלכה ג; רא"ש, ב"ק פ"ב סי' ו, ובבא מציעא, פרק ה, סימן סט; שו"ת מהר"ם מרוטנבורג, דפוס פראג, סי' קמח וסי' תתכא; מרדכי בבא קמא סי' קיד; עץ החיים, בתוך חמשה קונטרסים (קורונל), דף קב ע"ב; חידושי הר"ן ב"מ קד ע"א; סמ"ג, עשה פב (קסז ע"ג); אור זרוע, בבא מציעא, סימן שלט; מאירי ב"מ סח ע"ב-סט ע"א; חידושי הרמב"ן מכות ג ע"א; שו"ת הרשב"א חלק ג סימן רכז; תלמידי הרשב"א, המובאים בבית יוסף חושן משפט שכח, ב; חידושי הריטב"א קידושין טז ע"ב; נימוקי יוסף בבא מציעא דף מד ע"א ודף סא ע"ב (בדפי הרי"ף); רמב"ם הלכות שלוחין ושותפין פרק א, ה, ופרק ז, ו; שו"ת הרשב"ש סימן רע; שו"ת חו"מ קפג, א; ב"ח, חו"מ, קפג, א; קצות החושן שלג, ס"ק ב; שו"ת מהר"ם שיק חושן משפט סימן מט; שו"ת ישועות יעקב, חו"מ סי' ג; המקנה, קידושין טז ע"ב; שו"ת מהר"ש ענגל ח"י סי' קטז; פד"ר כרך ד עמ' 15.

על מבטל כיס ראה בהרחבה: נ' רקובר, המסחר במשפט העברי, ירושלים תשמ"ח, עמ' 160-137 (=תורה שבעל פה יט [תשלי"ז] עמ' קכג-ריז =שערי צדק [ערוסי] ג [תשס"ב] עמ' 409-305).

על האיסור לפגור בתשלום חוב ע"י ברית יהודה (בלויא) פ"ב הערה לא.

שותף: תשב"ץ ח"ב סימן רכט, כותב ששותפים שחלקו, ונשאר כסף של ראובן ביד שמעון ושמעון הרויח באותו כסף - שמעון חייב לתת לו את הרווח. כמו כן, שו"ת מהר"ם אלשיך סימן קיז, פוסק ששותף שהרוויח ע"י מו"מ בכסף של שותפו שנשאר אצלו אחרי סיום הסכם השותפות - חייב לתת חלק מהרווחים לשותפו. פד"ר, כרך ו, עמ' 85, מנמק, שהריוח בא ממשא ומתן בכסף של ראובן שהיה מיועד לכך - לקנות ולמכור ולהרויח בו. אבל הוא כותב שאם השותפות היתה רק לעיסקה מסוימת (בנידונו - מכירת אתרוגים), והעיסקה הסתיימה, ונשאר ביד אחד השותפים כסף מרווחי השותפות, והרויח בו, פטור מלתת לשותפו חלק מהרווחים. על חיוב שותף בעיכוב כסף, ע"י תמים דעים סי' קס; פתחי תשובה, חו"מ קעו ס"ק כד; משפט שלום, קעו, סעיף י וסעיף יב.

פועל: ר' אליעזר מטולא, המובא באור זרוע, בבא מציעא, סימן קפא (שהובא בשו"ת מהר"ח אור זרוע סימן לט), ובתשובות מיימוניות, ספר משפטים, סימן טו, ובהגהות מיימוניות, דפוס קושטא, מלוה ולוה, ח, ז, עוסק במי שלא שילם למלמד את שכרו במועד, ומחייב אותו לשלם לו מה שהיה יכול להרוויח בכסף

במשך אותו זמן.

שו"ת בית יצחק יורה דעה ח"ב סימן ב אות ב, מבאר שיטה זו, שהמעכב שכר פועל חייב לשלם על הרווח, משתי סיבות: (א) בחיוב רגיל, אם אין לחייב כסף, הוא רשאי לפרוע בשווה כסף, וייתכן שהנושה לא יוכל למכור אותו מיד, אלא יצטרך להמתין, ולכן גם אם החייב עיכב את התשלום, הוא פטור; אבל בפועל, אם אין למעביד כסף, אינו יכול לתת שוה כסף אלא צריך לטרוח ולהביא כסף (שו"ע חו"מ, שלו, ב), הרי שהוא צריך לתת כסף מיד, ולכן אם עיכב את התשלום והרווח, צריך לשלם. (ב) כמו שהמבטל אדם ממלאכתו חייב לשלם שְׁבֵת, כך חייב לשלם אם עיכב שכר מלאכתו (הסבר זה כתב גם בשו"ת בית יצחק יורה דעה ח"א סימן ג אות ג; אבל שער משפט סא ס"ק ב, כותב שאין חיוב גרמי בשבת).

שו"ת זית רענן ח"ב, סי' טז, אות ט, מבאר את דעת ר"א מטול, שמסתמא הפועל היה יכול לקבל ממעביד אחר אותה משכורת, וא"כ גם אם לא הבטיח לו המעביד לשלם לו סכום זה, היה חייב לשלם לו סכום זה משום שבת כמו "הדקיה באנדרונא" (ב"ק פה ע"ב), וא"כ הרי זה כאילו הסכימו מראש שאם ישלם מיד, ישלם את הסכום שקבעו, ואם יפגר בתשלום, ישלם על כך כיון שגם העיכוב שווה כסף, ונמצא שאם יתן רק את הסכום שקבע עמו, שילם רק חצי דמי השבת שהתורה מחייבת, ולכן חייב להוסיף עד כדי דמי שבתו. מעיני החכמה ב"מ סה ע"א, מהדו"ק, אות צז (ד"ה במשנה), מבאר את דעת ר"א מטול, שלא "לא תעשוק", על אי תשלום שכר פועל, ניתק לעשה ע"י שמחזיר את העושק, וכדי לתקן את הזמן שעכב את השכר צריך לשלם גם על מניעת הרווח, ולכן חייב לשלם וגם אינו רבית אלא תיקון הלאו של לא תעשוק. גם לפי דבריו אין ללמוד מדברי ר"א מטול למקרים אחרים. אבל ראה בהמשך הערה זו, שכנסת הגדולה מחייב גם בעיכוב חיובים אחרים מטעם "לא תעשוק".

חוות דעת, קסח-קסט, ס"ק יד (הובא בשו"ת בית יצחק יורה דעה ח"ב סימן א אות יב), מבאר את דעת ר"א מטול, שלדעתו אין בכך איסור ריבית, ולכן יש להניח שהשתמש בכסף על דעת לשלם דמי שכירות (ראה בשמו בהערה 39), ולכן אפילו לא הרויח, חייב לשלם כמה שאדם היה רוצה לשלם תמורת רשות השימוש בכסף למשך זמן זה. שו"ת בית אפרים, חו"מ, סי' כח (ד"ה וראיתי בס'), דוחה הסבר זה, מפני שרק בדבר המיוחד לחבירו כגון ספינה או שאר מטלטלין או בדמי פקדון שבידו, שייך לומר שירד על דעת גזלנות או שכר, משא"כ במעכב דמי שכירותו, עדיין לא נתייחד שם השכיר על הכסף, וברור שהמעכב שנושא ונותן בכספו, מתכוון לטובת עצמו, שהרי יש עליו רק חוב לשלם שכר שכיר, ואינו כמו פקדון. שו"ת בית אפרים, חו"מ, סי' כח (ד"ה אלא דאכתי, וד"ה והדרינן למ"ש, וד"ה וראיתי בס'), מבאר את דעת ר"א מטול ע"פ חידושו (בהערה 32) שמבטל כ"ס חייב לשלם כמה שאדם היה מוכן לתת בעד סך זה שהיה בידו זמן כזה.

אמרי בינה, שו"ת, סימן א, אות ח, כותב שהמעכב פטור, כי מעולם לא היה כסף מבורר של הפועל, והיה רק חוב על המעביד, והמעביד לא עשה שום מעשה.

ראה עוד הערה 26, שיש אוסרים כאן מטעם ריבית.

פד"ר, כרך טו, עמ' 251, פוטר מלשלם, אבל כותב שאין בכך איסור ריבית.

ב"ח, יו"ד, סימן קסא, כותב שבגלל המחלוקת בענין שכר פועל, המע"ה. משנה למלך הלכות מלוה ולוה ז, יא, מביא את דעתו בצד הדעה הפוטרת. שו"ת זרע אמת ח"ב סי' נג מביא את המחלוקת.

הנועל כסף של אחר: אמרי בינה, שו"ת, סימן א, אות ב, מדייק משו"ת מהר"ם מרוטנבורג, דפוס פראג, סי' רצח, שהנועל כסף של חברו, שאינו גזלן (שהרי לא לקח את הכסף), אבל מבטלו בידיים, חייב לשלם על הרווח שמנע, ופטור רק אם הכסף כבר היה ביד המבטל, שלא עשה מעשה בידיים. ואילו באות ג, הוא מדייק מרא"ש ב"ק פ"ב, סי' ו, הפוטר מי שנעל בית של חברו, ומנע ממנו להרוויח מהשכרתו, כי אין ההפסד בגוף הקרקע - מוכח שגם הנועל ממון של חברו בידיים, פטור. הוא מוכיח כך גם ממרדכי ב"ק סי' קיד, הפוטר מי שסגר בהמת חברו וביטלה ממלאכה.

כפייה לשלם מצד האיסור שעשה: שו"ת בעי חיי יו"ד סי' קפב (קלו ע"ב, קלו ע"ג), וחו"מ ח"ב סי' כח (כז ע"ג), וכנסת הגדולה חו"מ, סי' שנט הגה"ט אות יא, וסי' שס הגה"ט אות ג (בקיצור), כותב שהמעכב ממון חברו בלא לשלם רווח עובר ב"לא תעשוק", וב"לא תמנע טוב מבעליו", כמו שכתב שו"ת מהרי"ט ח"ב יו"ד סי' מה, וב"ד כופה אותו לפרוע את הרווח כדי לתקן את הלאו. ביו"ד שם (דף קלו ע"ג) הוא מסביר שכיון שבעיכוב הכסף עובר ב"לא תעשוק", הרווח שבעל הכסף היה יכול להרוויח נעשה גזל אצלו, וחייב להשיבו מדין "והשיב את הגזילה", ולכן כופים אותו; ועוד, שכיון שבנתינת הקנס הוא מתקן את הלאו של "לא תעשוק", ב"ד כופים אותו לשלם כדי לתקן את הלאו (והוא מביא ראיה מתוס' כתובות מט ע"ב, ד"ה אכפייה, שב"ד כופים לקיים מ"ע שמנתק לאו). ר' נסים שלמה אלגאזי, בעי חיי יו"ד סי' קפד (קלח ע"ג), מסכים אתו שכופים אותו לשלם, מטעם זה, ומוסיף שאף ש"לא תמנע טוב מבעליו" אינו בתורה אלא במשלי ג, כז, הרי רמב"ם הלכות סנהדרין יח, ה, כותב שב"ד מכה מכת מרדות אף על איסור דרבנן.

כמו כן, לב מבין, הלכות מלוה ולוה, ה, יא (ד"ה ושוב), כותב שלפי מהרי"ט שם, אפילו לוה שמעכב את פרעון החוב חייב לשלם למלוה מה שהפסיד בעיכובו. אבל הוא מוכיח (בד"ה או אפשר) שפוסקים רבים חולקים על מהרי"ט, ומנמק שלדעתם "לא תעשוק" הוא רק במי שכובש את ממון חברו בחזקה כמ"ש הרמב"ם ה' גזילה, א, ד, משא"כ במי שמוכן לתת את הקרן ורק מעכב את הקנס (דבריו קשים, שהרי מהרי"ט מתכוון שבשעת העיכוב, שלא רצה לתת אף את הקרן, עבר ב"לא תעשוק"); וכתב שהמוחזק יכול לומר קים לי שלא כמהרי"ט, וכ"ש אם המעכב לא התכוון להרויח בעיכוב הכסף.

הלוקח כסף בפועל: שו"ת קהלת יעקב (ברוכין) חו"מ סי' ג, מסביר את האמור במכות ג ע"א, שעדי שקר שרצו לחייב לוה לשלם תוך שלושים יום, בעוד שבאמת היה חייב לשלם רק אחרי עשר שנים, שהם חייבים לשלם את הסכום שאדם היה מוכן לשלם כדי שיהיה לו סכום זה למשך עשר שנים (פחות שלושים יום) - שהטעם הוא שאילו עשו מעשה זה בפועל, לקחת מהלוה סכום זה אחרי שלושים יום בעוד שהוא אמור להיות בידו עשר שנים, היו חייבים לשלם, מפני שמבטל כ"ס פטור רק אם סגר את הכסף בביתו, או שהיה בידו כדי להתעסק עבור בעליו ולא התעסק, משא"כ במי שהוציא ממון בידיים מבעליו למשך זמן מסוים.

מדבריו עולה שמי שלקח כסף מבעליו וביטל אותו חייב לשלם מה שהיה יכול להרוויח, לפי האומדן הני"ל. **כסף של גוי:** חוות דעת, קסח-קסט, ס"ק יד, כותב שגם לפי הדעה שהמעכב שכר פועל פטור מלשלם את הרווח מטעם איסור ריבית, הרי המעכב כסף של גוי חייב לתת לו מה שאומדים שהיה יכול להרוויח, כי אין בגוי איסור ריבית; אלא שאם בדיני הגוים אין חיוב על עיכוב כסף, פטור משום שדנים אותו בדיניהם. **כסף של יתומים:** שו"ת מהר"י בן לב חלק ב סימן כו, כותב שמי שעשה רווחים בכסף של יתומים, חייב לתת להם רווחים, כי אין להניח שהוא רשע והתכוון לגזול, אלא מניחים שהתכוון לקבל את הכסף כמו שצריך לטפל בנכסי יתומים, "קרוב לשכר ורחוק להפסד", שאז חלק מהרווחים הולך ליתומים. שו"ת אבני קודש (לעויל), סימן ב (עמ' ט) כותב שהלווה כסף של יתומים והרויח חייב לתת רווחים ליתומים כי ב"ד אביהם, כמו שכתב מרדכי ב"מ סי' שלב בשם מהר"ם (ונפסק בשו"ע יו"ד קס, יט), שהלווה מעות יתומים והתחייב לתת ריבית, והרויח, נותן ריבית כמו שהתנה, כי ב"ד אביהם של יתומים. כך כתב גם שו"ת מהר"י בן לב חלק א סימן נד (נא), על העושה רווחים מכסף של יתומים שבידו, אלא שהוא מציין שיש ראשונים שחלקו על מהר"ם; ובח"ג סי' קיא, כתב שכיון שרבים חלקו על מהר"ם, אין ליתומים חלק ברווח. שו"ת אמונת שמואל סימן כט, כותב שחייב לתת את הרווח ליתומים. וכ"כ שו"ת זית רענן ח"ב, סי' יז, אות ו, בדעת מל"מ הלכות מלוה ד, יד. ר' נסים שלמה אלגאזי, בשו"ת בעי חיי יו"ד סי' קפד (קלח ע"ב), כותב על פי זה שהמעכב כסף של "הקדש" חייב לתת להקדש מה שהרויח, כי גזבר ה"הקדש" הוא כאפוטרופוס של יתומים. שו"ת משפטים ישרים (חסון), סי' כו, בתחילתו, מביא את המחלוקת. ט"ז יו"ד קס ס"ק יז, ושו"ת מהרש"ם חלק א סימן רכז, כותבים, שמי שהרויח בכספי יתומים, חייב לתת להם חצי הרווח.

מי שהכסף הגיע אליו בתורת עיסקא: ארץ צבי (לוריא) סי' ח (נדפס תחילה בשערי תורה ח"ב קונטרס ז סי' ט), כותב שגם לפי ים של שלמה הפוסט (הערה 47), הרי אם הכסף הגיע לידו בתורת עיסקא, והוא רוצה לחזור בו ולעשות רווחים לעצמו בלבד, הוא חייב, מפני שנחשב כאילו התנו שכל זמן שהכסף בידו, ישלם רווח לבעל הכסף.

מי שהתחייב מראש לתת ריבית פיגורים: ראה על כך שו"ת זית רענן ח"ב סי' טו, אות ה; שו"ת קהלת יעקב (ברוכין), חו"מ סי' ג; נ' רקובר, המסחר במשפט העברי, עמ' 186-210; ר' אברהם שרמן, "הצמדה, קנסות פיגורים וריבית בחיובי מזונות", תחומין יב עמ' 374-380, בשאלה האם התחייבות זו אסורה מטעם ריבית.

דעה חולקת: שו"ת דברי הלל (סטרודוב), ח"א, סי' לא (לו ע"ד), כותב שחי' הריטב"א החדשים, ב"מ עג ע"ב, מחייב במבטל כיס, שהרי הוא מחייב מי שקיבל כסף לקנות יין עבור בעל הכסף ולא קנה ומנע רווח (דבריו קשים שהרי הריטב"א שם כותב שמבטל כיס פטור ורק באותו מקרה חייב כי הבטיח לקנות יין וחייב מדין ערב); והוא מעלה אפשרות שגם חידושי הריטב"א מכות ג ע"א, מחייב במבטל כיס, שהרי הוא כותב שמי שמכר שטר חוב והאריך את הזמן ללווה, חייב לשלם לקונה את שווי השימוש בכסף לזמן זה (דבריו קשים שהרי הריטב"א שם כותב שמבטל כיס פטור). הוא מסביר שהריטב"א פסק שלא כירושלמי, כי לדעתו מוכח מהמשנה מכות ג ע"א שמבטל כיס חייב - עיי"ש להוכחתו (דבריו קשים, שהרי הירושלמי אינו יכול לחלוק על משנה, וצריך לומר שהירושלמי מיישב את המשנה באופן שאין הוכחה ממנה שהמבטל כיס חייב, וא"כ אינה הוכחה מהמשנה נגד הירושלמי). אבל אח"כ הוא מעלה אפשרות שהריטב"א מחייב מבטל כיס רק אם הרוויח בכסף, כדעה ליד ציון הערה 39. הוא מעלה אפשרות שרמב"ם, מלוה, יג, ו, ושו"ע חו"מ עג, ב, מחייבים במבטל כיס, שהרי כתבו שאם הלווה טוען שזמן הפרעון מאוחר יותר משטוען המלווה, עליו להישבע, הרי שזכות השימוש בכסף לזמן נתון נחשבת ממון. אבל אח"כ (בדף לח ע"א) הוא מסביר את הרמב"ם ושו"ע בדרך אחרת, שהלווה היה מוכן לתת כסף למלוה (בהיתר עיסקא) כדי שיאריך את הזמן, א"כ הארכת הזמן שווה כסף, ואין זה בגלל מניעת הרווח מהמלווה, אלא מצד שהפסיד את הכסף שהלווה היה נותן לו כדי להאריך, ולפי זה מבטל כיס פטור כי ייתכן שלא ירוויח ואין הנזק נעשה מיד, ואילו השכר שהלווה היה נותן למלוה בעד הארכת הזמן הוא גרמי כי הנזק ברי (דבריו קשים, שהרי בכל מבטל כיס מיישאו היה מוכן לתת כסף לבעל הכסף תמורת השימוש בכסף לאותו זמן).

²² עץ החיים, בתוך חמשה קונטרסים (קורונל), דף קב ע"ב; חידושי הריטב"א (החדשים) בבא מציעא עג ע"ב, ומכות ג ע"א; נימוקי יוסף בבא קמא ח ע"ב (בדפי הרי"ף); ים של שלמה בבא קמא פרק ט סימן ל; שו"ת אורי וישעי (טויבש), סי' סז; שו"ת חוות יאיר סימן קנא; שדה יהושע, על ירושלמי ב"מ ה, ג; שו"ת בית אפרים חושן משפט סימן ה (ד"ה ולפי"ז), וסי' כו (ד"ה ועכ"פ איך שיהיה); נחלת צבי, חו"מ, רצב, ז; קצות החושן עג ס"ק ב (שהוא פחות מגרמי); שו"ת אמרי יושר, חלק א, סימן קמט וח"ב סימן לג; שו"ת שואל ומשיב מהדו"ג חלק ב סימן קמו; שו"ת אבני נזר יורה דעה סימן קלג, אות ג (הובא בשו"ת הר צבי יורה דעה סימן קלא); שו"ת זקן אהרן (ואלקין) חלק א סימן נא (ד"ה ולעני"ד); החפץ חיים (פאלאג'יל), סי' סא, אות א; בני ישחק (אשקוטי), שו"ת, סי' ה; ארץ צבי (לוריא) סי' ח; שו"ת בית אפרים, חו"מ, סי' כח (ד"ה איברא דאי); ערוך השולחן, חו"מ, רצב, כ; דברי תלמוד ח"א עמ' קיז.

מחנה אפרים הלכות גזילה סימן יא, ושער המלך הלכות גזילה ג, ט (בסופו), מנמקים שלא ברי היזקא, כי ייתכן שלא היה מרוויח גם אילו הכסף היה בידו. גם פני משה, ירושלמי ב"מ, ה, ג (ד"ה ספינת) מנמק שלא ברוח אם היה יכול להרוויח. ברית יהודה (בלויא) פ"ב הערה לב, מסביר שגם לדעתם זה מטעם גרמא, כפי שהסביר שו"ת חתם סופר חו"מ סי' קעח, שזה בגדר גרמא כיון שאין הרווח ברור.

שו"ת שבות יעקב חלק א סימן סד, כותב שזה לא נחשב גרמי כי אין כוונתו להזיק ולא הזיקו בידים.

²³ ב"ח, חו"מ, סא, ז; ש"ך חושן משפט, סא ס"ק י (הובא בשו"ת חמדת הנפש (פרלמוטר), סימן כה). שו"ת בית אפרים חושן משפט סימן ה (ד"ה ולפי"ז), כותב שזה היזק שאינו ניכר.

יש אומרים שהמעכב חייב בדיני שמים לשלם על ההפסד²⁴, ולכן אם בעל הכסף תפס מהמעכב, אין מוציאים מידו²⁵. ואמנם, יש אומרים שאסור לשלם על הפסד זה, מטעם איסור ריבית²⁶, אבל לדעת רוב הפוסקים, בחוב בגין גזל או דמי שכירות או שכר עבודה וכיוצא בזה (שאינו חיוב של החזרת הלואה או פיקדון), אם המעכב רוצה לתת לבעל הכסף חלק מהרווחים, אין בכך איסור ריבית²⁷.

²⁴ שו"ת הרדב"ז, חלק א, סימן פד; שו"ת אמרי יושר, חלק א, סימן קמט וח"ב סימן לג; שו"ת שואל ומשיב מהדו"ב חלק ב סימן יט, מהדו"ג חלק ב סימן קמו, ומהדו"ד חלק א סימן סא; שו"ת אבני נזר יורה דעה סימן קלג, אות ג (הובא בשו"ת הר צבי יורה דעה סימן קלא).

פתחי חושן, נזיקין, פרק ג, הערה עא, כותב שלפי הרא"ש ב"ק פ"ב, סי' ו, האומר שזה בגדר גרמא (הוא אומר זאת על התופס בית של חברו, שהוא משווה למבטל כ"ס), ושכן נראה סתימת רוב הפוסקים, חייב מדיני שמים כמו בגרמא.

דעה חולקת: אמרי בינה, שו"ת, סימן א, אותיות ח-ט, כותב שפטור אף מדיני שמים, ויש עליו רק "תרעומת", כיון שלא עשה מעשה. גם שו"ת בית אפרים חושן משפט סימן כח (ד"ה ונמצינו למדין) כותב שפטור אף מדיני שמים.

שו"ת חוות יאיר, סימן קצ, כותב שגם אם המעכב רוצה לשלם, אסור לו, מטעם אבק ריבית, גם אם הכסף לא הגיע אליו כהלואה.

הבחנה: שו"ת זית רענן ח"ב סי' טו, אות א, כותב שאם התכוון להרוויח לעצמו, פטור גם בדיני שמים, שהרי גם בדינא דגרמי, שחייב לשלם מן הדין, פטור אם התכוון להרוויח לעצמו (ש"ך, חו"מ, סו ס"ק פא); אבל שו"ת אבני קודש (לעוויל), סימן ב (עמ' ל) דוחה את הוכחתו ואומר שמזיק בגרמי חייב גם אם התכוון להרוויח לעצמו. עוד כותב זית רענן, שאם אין לו כסף מזומן, פטור אף בדיני שמים.

²⁵ שו"ת שואל ומשיב מהדו"ב חלק ב סימן יט, ומהדו"ג חלק ב סימן קמו.
שו"ת אבני נזר יורה דעה סימן קלג, אות ג (הובא בשו"ת הר צבי יורה דעה סימן קלא), תולה שאלה זו במחלוקת הפוסקים בשאלה אם מועילה תפיסה במקום שיש לחיוב לצי"ש - הדעות הובאו באנציקלופדיה תלמודית ע' דיני שמים הערות 176-177. אבני נזר כותב שאם המעכב לא רצה לצי"ש לד"ת, והותר לבעל הכסף לתבוע אותו בערכאות, והערכאות חייבו את המעכב ריבית פיגורים, הרי כשיוציא ממנו בדיניהם זו תפיסה, ויהיה שלו מן הדין (לפי הדעה שמועילה תפיסה).

²⁶ אור זרוע, בבא מציעא, סימן קפא; שו"ת ר' יעקב לבית לוי מהד"י שצ"ב סימן נד [סי' כז במהד"י שע"ד] (ד"ה והנה מצאתי), בדעת אחיו של ר' אליעזר מטולא, המובא בתשובות מיימוניות, ספר משפטים, סימן טו, ובהגהות מיימוניות, דפוס קושטא, מלוה ולוה ח, ז; ובהגהות אשרי, בבא מציעא, פרק ה, סימן כא; שו"ת מהר"ם מרוטנבורג דפוס פראג סימן רצח (הובא בשו"ת הר צבי יורה דעה סימן קלז); ב"י, יו"ד, סימן קס, בסופו (ד"ה המעכב), עמ' קעא (במהד"י __) (הובא בשו"ת מהר"ש הלוי, אהע"ז סי' ה, דף עג ע"ג, ובלב מבין, הלכות מלוה ולוה, ה, יא, ד"ה תשובה) (גם על עיכוב שכר פועל); גידולי תרומה שער מו ח"ג סי' כד; ש"ך יו"ד קעו ס"ק ח (גם על עיכוב שכר פועל); חבצלת השרון ח"ב חו"מ סי' כה (בהלואה); ר' ישראל אליהו פאקס, בס' תקנת רבים עמ' 27; תורת ריבית פרק יד סעיף כז (בשכר פועל); לב מבין, הלכות מלוה ולוה, ה, יא (ד"ה הרי להדיא וד"ה ולדעת) (בהלואה); חקרי לב יו"ד ח"ב סי' יט (לו ע"ג) (בפקדון).

אמרי בינה, שו"ת, סימן א אות יב, כותב שאסור לתת מטעם ריבית גם אם הכסף הגיע לידו כפקדון, כיון שיש עליו חיוב תשלומין, ונעשה חוב עליו, וכך גם אסור לתת למי שקנה את שטר החוב אף שלא הלווה את הכסף בעצמו.

למקורות נוספים האוסרים, עי' ברית יהודה (בלויא) פ"ב הערות לח-מב.

ברית יהודה (בלויא), פרק ב, סעיף יז, הערה מב, כותב שמותר לשלם על ההפסד, בפרט בתקופה שהכסף הולך ופוחת מערכו, כך שיש הפסד ממשי לבעל הכסף, ובפרט אם החייב הרוויח במעות אלו, וכל שכן אם הוא מתכוון באמת לצאת ידי שמים.

שו"ת בצל החכמה (שטרן), חלק ג, סימן נא, עוסק במי שחויב בערכאות לשלם ריבית, בגין פיגור בחוב שנוצר כתוצאה ממכר, והוא כותב שאסור לשלם מטעם ריבית, אלא שבנידונו הוא מתיר (באות ז) כי גם אם לא ישלם, הכסף יילקח ממנו ע"י "ההוצאה לפועל", ויגרם לו נזק נוסף.

²⁷ רבנו יואל, בראב"ה, סימן תתקטז, בסופו (=שו"ת אור זרוע ומהר"ם בר' ברוך סי' תל) (הובא במרדכי, ב"מ סי' רצה, ומשם בשו"ת פני משה, ח"א, סי' עח, דף קצ ע"ב); אבי העזרי, המובא באור זרוע, בבא מציעא, סימן קפא; ב"ח, יו"ד, סימן קס וסימן קסא; סמ"ע, רצב, ס"ק כא (הובא בשו"ת אמונת שמואל סימן כט, ובשו"ת מעין גנים, עבאדי, יו"ד סי' ח) (אם הכסף היה בידו כפקדון); שו"ת מהרשד"ם, יו"ד, סימן רכב (כל מה שאינו בדרך הלוואה); גידולי תרומה, שער מו ח"ג אות כז, וח"ד אותיות מו-מו; שו"ת אמרי יושר, חלק א סי' קמט; ברית יהודה (בלויא) פרק ב סעיף יז (שזו דעת רוב הפוסקים) (הובא בפד"ר, כרך טו, עמ' 247 ועמ' 251); תורת ריבית פרק יד סעיף כו (בתנאי שלא יאמר שהוא נותן בגלל העיכוב); שערי דעה, קעג, ס"ק ט; שו"ת צור יעקב סי' קכד.

מהרשד"ם שם כותב שגם לדעת אחיו של ר"א מטול, אין בכך איסור ריבית. פד"ר, כרך טו, עמ' 244, מסביר שמהרשד"ם הבין שהחולקים על ר"א מטול (על כך שהוא מחייב לשלם את הרווח שהפסיד הפועל - ראה בשמו בהערה 21) סוברים שאין משום ריבית דאגר נטר אם אינו דרך הלוואה, אבל זה נראה כאבק ריבית, ולכן סברו שאין לחייבו, אך המעכב יוכל לשלם מרצונו לצאת ידי שמים, וזה לא יראה אפילו כאבק ריבית.

שו"ת אבני נזר, יו"ד, סימן קלג, אות ב, עושה הבחנה לגבי מקרה זה: אם עיכב את הכסף בזדון, אין בזה איסור ריבית לכל הדעות, כי הוא נעשה גזלן, אבל אם רק התחמק מתשלום, החולקים על ר"א מטול אוסרים.

אף שמבטל כיסו של חבירו פטור, בעל הכסף זכאי לדרוש למנוע מהמבטל לגרום לו נזק במניעת רווחיו אף בעקיפין²⁸, ובית דין מחייב את המבטל להחזיר את הכסף לבעליו²⁹.

אם בגלל העיכוב נגרם לבעל הכסף נזק ממשי, כגון שנאלץ ללוות כסף ולשלם עליו ריבית, חייב המעכב לשלם את הנזק³⁰. ייתכן שבכלל זה גם הנזק שנגרם מירידת ערך המטבע בתקופה של

שו"ת רבי עקיבא איגר החדשות סימן מח, מסביר שאין איסור ריבית בתשלום המעכב, כי התורה אסרה ריבית רק אם הכסף נמצא בידו ברצון בעל הכסף, אבל אם אינו רוצה שיהיה כספו בידו, אין זה בגדר שכר המתנת מעות, כמו שגזלן יכול לתת לנגזל יותר מדמי הגזילה.

פד"ר, כרך טו, עמ' 244, כותב שגם לדעת מהרשד"ם, מי שעכב תשלום מתוך אונס, כגון שאין בידו כסף לשלם, אין לראותו כגזלן, ואסור לו לשלם על העכוב משום אבק ריבית, כיון שמהרשד"ם מתיר רק בנימוק שהתשלום הוא השבת גזילה ולא ריבית.

תורת ריבית פרק יד סעיף כז, כותב שאם מנהג המקום הוא שמשלמים על העיכוב, או שכך קובע חוק המדינה, אסור משום ריבית, משום שנחשב כאילו התנו מראש לשלם את התוספת.

שו"ת חתם סופר, חו"מ סי' קמד, וחלק ו, סימן כו, מבאר את שיטת ר' אליעזר מטול, שיש היתר מיוחד לפועל ליטול ריבית מהמעביד (עיי"ש במקורו לכך). לפי הסברו אין ללמוד מדברי ר"א מטול לענייננו. שו"ת בצל החכמה חלק ג סימן יג אות יב, כותב שהסבירהם של חתם סופר ושל מעייני החכמה (הערה 21) לכך שאין איסור ריבית בתשלום הרווח לפועל, שייכים רק לגבי מה שהמעביד ישלם לפועל, אבל איש אחר שבא שכרו של הפועל לידו, כגון שהמעביד עשאו שליח לשלם לפועל, ועיכב את הכסף, אסור לו לשלם את הרווח לפועל, משום איסור ריבית. ר' אברהם שרמן, "הצמדה, קנסות פיגורים וריבית בחיובי מזונות", תחומין יב עמ' 371, כותב כאילו סברת חת"ס שייכת גם בחיוב מזונות, אבל העורך שם, הערה 2, כותב שהיא שייכת רק בפועל.

שו"ת שואל ומשיב מהדו"ג חלק ב סימן קמו, מסביר שאין איסור ריבית בכך שמשלם על ביטול הכיס, שהרי בידו לבטל כיסו של חבירו א"כ זה לא בגדר "אגר נטר", שהרי לא נתחייב מצד המתנת המעות, והוא כמתנה בעלמא. ובמהדו"ג חלק ב סימן יט הסביר שמותר אם הוא נותן כי אינו רוצה להזיק לחבירו במניעת הרווח, ולהשתכר במעות של חבירו; ועוד, שמעולם לא היה עליו שם הלואה אלא שכירות; ועוד, שמבואר בב"מ סט ע"ב שאיסור ריבית הוא רק אם האחריות על המשלם, ובפועל שמגיע לו שכר, כבר נתחייב לו המעביד את שכרו משעה ששכרו וגמר מלאכתו, וכל זמן שאינו משלם לו אחריותו עליו, ולכן אין זה ריבית.

דברי תלמוד ח"א עמ' קיח, כותב שבמקום שיש מחלוקת האם המעכב חייב לשלם, מותר לירא שמים להחמיר ולתת בתורת רווח ולא בתורת ריבית, לצאת ידי המחייבים, ועוד שהמבטל כיסו הוא גרמא ויכול לציי"ש, והרי רמ"א יו"ד קס, ו (כפי שהבין בדעתו הגהות רע"ק איגר שם), פסק שמותר לתת ריבית מאוחרת אם אינו אומר שזה לריבית.

שו"ת בית דוד (פילוסוף) יו"ד סי' פה (מד ע"ג) כותב על נידונו שמותר למעכב לתת רווחים לבעל הכסף אף שאינו חייב (ראה בשמו בהערה 39), מפני שמי שהחזיק בכסף לא היה זקוק לו, כך שאין שכר המתנת מעות, והתכוון לתת את הרווחים לבעל הכסף במתנה כי הוא ת"ח.

אם חוק המדינה מחייב: שו"ת אבני נזר, יו"ד, סימן קלג, אות ב, כותב שמי שחויב בערכאות לשלם ריבית פיגורים, אם כך הוא דינא דמלכותא, מותר לבעל הכסף ליטול אותו. בשאלה זו ע"י ר' אברהם שרמן, "הצמדה, קנסות פיגורים וריבית בחיובי מזונות", תחומין יב עמ' 372-373 = פד"ר, כרך טו עמ' 251-252.

בכסף מכוח פקדון: ר' יואל שם, המובא במרדכי ב"מ סי' רצה, שו"ת הרשב"א ח"א סי' תתקלח, שו"ע יו"ד קעז, יט, וסמ"ע רצב ס"ק כא, כותבים שאין איסור ריבית אם נפקד יתן למפקיד את הרווחים שעשה בכסף המופקד, כי לא התנו מראש שיתן לו. דברי תלמוד ח"א עמ' קיז, מסביר שאינו אסור מטעם ריבית, כי הוא נותן מפני שהרוויח ואילו הפסיד לא היה נותן.

גליון מהרש"א יו"ד, קס, ו, כותב שהדין כך בין אם היה רשאי להשתמש בכסף ובין אם לא היה רשאי. אבל נחל יצחק פא, לב, ענף ז, כותב שרק אם לא היה רשאי להשתמש בכסף, שאז הוא כמו גזלן, מותר לתת את הרווח, מפני שבהשבת גזילה אין איסור ריבית אם יוסיף, כי אין זה שכר המתנת מעות (כך הסביר בענף א), אבל בפקדון של מעות מותרין, שמותר לנפקד להשתמש, יש בו איסור ריבית אם יחזיר יותר, כי אחרי שהשתמש דינו כהלואה.

²⁸ שו"ת בית אפרים, חו"מ, סי' כו (ד"ה ועכ"פ איך שיהיה) וסי' כח (ד"ה ומעתה פשיטא); פד"ר, כרך ד עמ' 17.

²⁹ קצות החושן, עג, ס"ק ב (הובא בנחלת צבי, חו"מ, רצב, ז, ובאמרי בינה דיני טוען ונטען סימן א).

³⁰ שו"ת מהרשד"ם, חו"מ, סי' קעט (הובא בכנסת הגדולה חושן משפט סימן קפג הגהות בית יוסף אות מא, בשו"ת ידיו של משה יו"ד סי' ד, בשו"ת באר המים יו"ד סי' לח (כב ע"א), ובשו"ת מהרש"ם חלק ג סימן ח), עוסק בשותף שלא עשה בכספי שותפות מה שהיה צריך לעשות ובגלל זה נאלצו השותפים לשלם ריבית (המקרה אינו ברור), והוא מחייב בנימוק שזה בגדר גרמי, כיון שידע שייגרם נזק לשותפים; ובסי' קפג הוא מפנה לדבריו בסי' קעט. שו"ת בעי חיי יו"ד סי' קפב (קלו ע"ד) וח"מ ח"ב סי' כח (כז ע"א-ע"ב), וכנסת הגדולה חו"מ סי' שפו הגה"ט אות מה, כותב שהדין כך בכל אדם ולא רק בשותף. הוא מסביר שאין בזה איסור ריבית כיון שהוא משלם בגלל דין גרמי, על שהזיק, ולא כשכר המתנת מעות. ביו"ד שם (קלו ע"ד, קלו ע"ג) הוא מחייב עפ"י בנידונו, מי שלוה מהקדש ופיגר בתשלום, וכתוצאה מזה נאלץ גזבר ההקדש לתת מכיסו למוטבי ההקדש, שיש בכך נזק לטווח ארוך. והסכים אתו ר' נסים שלמה אלגאזי בתשובתו, יו"ד שם סי' קפד (קלח ע"ג).

אינפלציה גבוהה, שכן בתקופה כזאת העיכוב אינו רק מונע רווח, אלא אף גורם הפסד ממשי³¹.

אם היה לבעל הכסף סיכוי ברור להרוויח

יש אומרים שאם היה לבעל הכסף סיכוי ברור להרוויח בכסף, חייב המעכב לשלם לו את הרווח שהיה ברור שהיה יכול להרוויח³², מפני שאז ההפסד אינו בגדר גרמא אלא בגדר "גרמיי"³³. זאת גם

שו"ת פני יצחק (אבולפיה) ח"א חו"מ סי' כ (קמט ע"א), מחייב ע"פ מהרשד"ם בנידון, שותף שקיבל על עצמו לפרוע חוב של השותפות לגוי, ובתמורה קיבל חלק מכספי השותפות, ולא פרע אלא עיכב את הכסף, ובגלל זה דרש הגוי ריבית על הפיגור. הוא פוסק שהשותף חייב בכל הריבית שהשותף האחר יצטרך לשלם לנושה, מדין גרמי. הוא מעיר (בדף קמט ע"ג-ע"ד) ששו"ת מהריט"א סי' קלה (ד"ה על דבר), ור' יעקב אלפנדרי, בשו"ת מגיד מראשית חו"מ סי' ד (טו ע"ג), פוסקים (לענין אחר) שאין חיוב גרמי במי שלא עשה מעשה לא בדיבור ולא בהליכה, ולפיהם כאן המעכב פטור, אבל הוא דוחה את דעתם כיון שרמב"ן, ב"דינא דגרמיי, ושו"ת מהרש"ך ח"א סי' נד, מחייבים בגרמי גם אם לא עשה מעשה. שו"ת מקור ישראל, סי' מ (סו ע"ד) כותב שמהרשד"ם מחייב אפילו בלי כוונה להזיק, אם עיכב הכסף גרם נזק.

לב מבין, הלכות מלוה ולוה, ה, יא (ד"ה אי איכא), מחייב ע"פ מהרשד"ם אם בגלל העיכוב נאלץ בעל הכסף ללוות בריוח בדרך היתר לצורכי ביתו או ללוות מגוי בריבית, והפסד זה הוא בגדר גרמי. אבל הוא מעיר (בד"ה ועדיין) שיש מחלוקת אם דינא דגרמי הוא דין או קנס, ולדעה שהוא קנס, אם מת הגורם, יורשיו פטורים, כמש"כ שו"ת חו"מ סי' שפו סי"א, א"כ היורשים יכולים לומר קים לי שהוא קנס ופטורים. כמו כן, בני ישחק (אשקוטי), שו"ת סי' ד, בסופו, עוסק במי שעיכב כסף של יתומים, ובגלל העיכוב נאלצו האפוטרופסים לקחת כסף ממשכנתות אחרות, והיתומים הפסידו כסף בכך, והוא מחייב את המעכב לשלם הפסד זה, מטעם גרמי. על הנזק. בס"ה שם, בתחילתו, עוסק במצב דומה, שבגלל העיכוב, נאלצו לקחת כסף שהיה מושקע ברווחים, והפסידו כסף בכך, והוא מחייב את המעכב לשלם הפסד זה, מטעם גרמי. כמו כן, שו"ת אמרי יושר ח"א סי' קמט, אות א, עוסק בשני מקרים שבעל הכסף נאלץ לשלם כסף לבנק בגלל העיכוב (עיי"ש במקרים, שאינם ברורים), ומעלה אפשרות שהמעכב חייב לשלם מטעם גרמי. אבל פד"ר, כרך טו עמ' 242, עוסק בעובדת שעקב עיכוב שכרה נאלצה לקחת הלוואות בריבית חריגה, ואינו מתחשב בכך כטעם לחייב.

בהלוואה: שו"ת נשמת כל חי ח"א סי' מג (נד ע"ד), כותב שאם הכסף בא לידו בתורת הלוואה, פטור מטעם ריבית גם אם גרם נזק. אבל ברית יהודה (בלויא) פ"ב הערה לה, כותב שגם אם הכסף בא לידו בתורת הלוואה (שאז יש יותר סיבה לפטור אותו על מניעת הרווח - ראה ליד ציון הערה 56), הרי אם העיכוב גרם הפסד ממשי למלוה, חייב לשלם לו. אבל הוא מדייק מאמרי יושר שם, שאם ההפסד היה שהמלוה נאלץ ללוות בריבית, המעכב פטור מלשלם על נזק זה, גם אם היה ריבית בדרך היתר. והוא כותב שגם אם המלוה נאלץ לשלם ריבית בדרך עיסקא, הלווה פטור לפצותו, שהרי התעסק והרוויח אלא שהוצרך לתת חלק מרווחיו לבעל העיסקא.

חריג: שו"ת דברי מלכיאל חלק ה סימן קכה, עוסק במכר שקבעו לגביו מועד לפרעון המחיר, והמוכר קנה סחורה על דעת לשלם עבורה באותו מועד, כי סמך על הבטחת הקונה, אבל הקונה לא שילם במועד, ומשום כך לא יכל המוכר לשלם בעד הסחורה שקנה, ונגרם לו הפסד גדול. הוא כותב שמבטל כיסו של חבירו פטור רק על מניעת הרווח, וחייב אם גרם הפסד, אבל כאן פטור הקונה מלשלם על ההפסד, שהרי לא התחייב לשלם לו אם יקנה על סמך זה סחורה, והמוכר לא עשה את העסקה השניה על פי הקונה (כלומר, לא קיבל ממנו הסכמה לכך), והיה למוכר לדעת שיתכן שהקונה לא יוכל לשלם במועד.

דעה חולקת: מהר"א בשו"ת עין משפט סי' ד (כב ע"א), כותב שמהר"ם די בוטון סי' כו חולק על מהרשד"ם. אבל שו"ת נשמת כל חי ח"א סי' מג (נה ע"א) כותב שאין מחלוקת, אלא בנידון של מהר"ם די בוטון, היה זה נושה שעיכב את נכסי החייב בידו כדי להבטיח את הפרעון, וזה עיכוב כדן (אף שהיה לפני מועד הפרעון) ולכן הוא פטור.

³¹ ברית יהודה (בלויא) פ"ב הערה לה, מעלה אפשרות זו. והוא כותב שגם אם נאמר שהוא פטור, אין איסור ריבית בכך שישלם.

כמו כן, נ' רקובר, המסחר במשפט העברי, עמ' 229, נוקט ש"בנסיבות המיוחדות של זמננו רוב רובם של הפוסקים היו מחייבים בפיצוי", וכוונתו לאינפלציה הגבוהה ששררה בשעת כתיבת הדברים, כאמור שם, עמ' 228.

ראה הערה 39, שפתחי חושן נזיקין, פרק ג, הערה עג, כותב שבזמן שיש ירידה גדולה בערך הכסף (אינפלציה), אם המעכב הרוויח בכסף, יש מקום לחייבו מדין נהנה מחסרונו של בעל הכסף. אבל פד"ר, כרך טו עמ' 242, עוסק בעובדת שעקב עיכוב שכרה, הפסידה מירידת ערך הכסף, ואינו מתחשב בכך כטעם לחייב.

³² ראבי"ה, סימן תתקנז, בסופו; ערוך השולחן, חו"מ, רצב, כ; שו"ת אבני קודש (לעוו), סימן ב (עמ' ה), בדעת תוס' ב"מ עו ע"ב (ד"ה אין), ועמ' ז (אם הנזק התחיל מיד כשהתחיל לעכב את הכסף נגד רצון בעליו); בני ישחק (אשקוטי), שו"ת סי' ד; שו"ת זקן אהרן (ואלקין) חלק א סימן נא (ד"ה ועוד) (אם יש שיעור ריבית שקבוע וקצוב לכל); דברי חיים דיני גניבה סימן ל, בדעת שער המלך הלכות גזילה ג, ט.

כמו כן, מחנה אפרים, הלכות מלוה ולוה, דיני רבית סימן מא (הובא בבני ישחק (אשקוטי), שו"ת, סי' ה), מדייק משו"ת מהר"ם מרוטנבורג סי' רצח, שאם הכסף היה בידו והיתה לו הזדמנות להרויח בו (כגון ע"י הלוואה בריבית לגוי), מי שמונע ממנו להרויח בכסף חייב על כך, כי הנזק ברור. הוא כותב שמסברה הדין כך גם אם הכסף היה מופקד אצל אחר והיתה למפקיד הזדמנות להרויח והנפקד עיכב את הכסף, אלא שעל כך אין ראיה ממהר"ם.

אם המעכב לא הרוויח בכסף³⁴. בדומה, יש אומרים שהמעכב פטור מלשלם מה שבעל הכסף היה יכול להרויח, כי זה גרמא, אבל חייב לשלם כמה אדם היה מוכן לתת בעד זה שיהא בידו סכום זה למשך זמן זה לסיכוי שירוויח בו, עם סיכון שיפסיד, שכן סכום זה הוא הפסד ברור שהפסיד בעל הכסף³⁵. אבל אחרים פוטרים את המעכב גם אם היה לבעל הכסף סיכוי ברור להרוויח בכסף³⁶,

שו"ת חתם סופר חושן משפט סימן קעח, כותב בדעת חידושי הריטב"א (החדשים) בבא מציעא עג ע"ב שאם הנזק ברור, חייב לשלם לו; אבל הוא מביא את דבריו רק על מקרה שבעל הכסף נתן לו את הכסף להרוויח בו בשבילו, כפי שנימק הריטב"א שהוא מדין ערב. גם בני ישחק שם כותב שחידושי הריטב"א (החדשים) בבא מציעא עג ע"ב, מתכוון לומר שאם היה רווח ודאי שנמנע, חייב. אבל הוא עצמו, בסי' ה, מסביר את כוונת הריטב"א בדרך אחרת - עיי"ש.

שו"ת אבני קודש (לעו"ל), סימן ב (עמ' ה), כותב שלפי רש"י ב"ב יב ע"ב המעכב פטור גם אם הנזק ברור, ולפי תוס' שם (ד"ה מעלינו) חייב אם הנזק ברור (עיי"ש בהוכחתו לכך; אבל המהדיר בהערה בעמ' ד דוחה את הביסוס שלו).

שו"ת מעין גנים, עבאדי, יו"ד סי' ח, כותב שלפי כמה פוסקים, אם בעל הכסף היה יכול להרוויח בכסף, המעכב חייב. הוא כותב שזאת דעת שו"ת מהרש"ך חלק ב סימן קיא, אבל לא ברור מניין לו שזו דעתו. ערוה"ש סימן סא כתב שמניעת ריוח מעסק קבוע למחייטו חייב, וכן אם הפסידו מסחר ביריד קבוע מזמן לזמן. טעמו הוא שזה מניעת רווח ברור.

לכאורה צריך לקחת בחשבון את הסיכון להפסיד: המעכב יוכל לטעון שזה לא מניעת רווח ודאי שכן ייתכן שגם אילו הכסף היה ביד בעל הכסף, ייתכן שהיה מפסיד.

הבחנות שונות: שו"ת בית אפרים חושן משפט סימן ה (ד"ה ולפי"ז), כותב שאם לקח באיסור כסף של חבירו וסגרו ועיי"ז נמנע הרווח, חייב לשלם אם הנזק ברור; אבל אם הכסף הגיע לידו בהיתר, כגון נתן לו את הכסף לסחור עבורו, פטור.

שו"ת אורי וישעי (טויבש), סי' סז, כותב שמבטל כיס חייב אם משהו רצה לשלם לבעל הכסף סכום מסוים כדי לקבל את הכסף לזמן מסוים, כדי להרוויח בו, משום שזה נזק מוגדר, וגם אם זה עיכוב הלוואה, אין בזה איסור ריבית כיון שזה תשלום על נזק גמור, והוא פטור רק מלשלם מה שבעל הכסף היה יכול להרוויח בעצמו, כי זה גרמא; והוא מסביר שלכן ר"א מטולא (הערה 21) מחייב במעכב שכר של מלמד, כי מלמד אינו רגיל לעשות רווחים בעצמו בסחורה אלא הוא נותן את כספו לאחרים שעושים בהם סחורה ומשלמים לו רווח על הספק, וזה היזק גמור וניכר.

בהלוואה: שו"ת אבני קודש (לעו"ל), סימן ב (עמ' ה), כותב שגם בהלוואה, אם הגיע הזמן ולא פרע וגרם נזק (היינו שמנע רווח שבעל הכסף היה יכול באופן ברור להרוויח), חייב ואין בכך איסור ריבית (אבל ברית יהודה הבין שאבני קודש מתכוון למצב שבעל הכסף הפסיד הפסד ממשי - ראה בשמו בהערה 30). אבל שו"ת זית רענן, ח"ב, סי' יז, אות א (הובא בשו"ת חמדת הנפש (פרלמוטר), סימן כה), כותב שגם לדעה שבברי היזקא חייב, מדובר במי שנטל כסף של חבירו וביטל אותו, משא"כ בלווה שפיגר בתשלום, שהכסף שלו. אמרי בינה, שו"ת, סימן א, אות יב ואות טו, כותב שאסור מטעם ריבית גם אם מנע רווח ברור. וראה ליד ציון הערה 56, שיש שפטרו בהלוואה בגלל איסור ריבית (אלא שלא דיברו במפורש על מצב שהנזק ברור).

שעבוד נכסים: שו"ת אבני קודש (לעו"ל), סימן ב (עמ' לא-לב) כותב שאמנם המעכב חייב לשלם כאן, אבל החיוב רק על גופו, ואילו נכסיו אינם משתעבדים (גם במקרה שהמעכב הרוויח - המקרה ליד ציון הערה 39), ושעבודא דאורייתא נאמר דוקא על החוב עצמו, כי בזה שהקנה המלווה את הכסף של הלוואה ללווה, נקנים לו נכסי הלווה לשעבוד, בקנין כסף.

³³ ערוך השולחן, חו"מ, רצב, כ; בני ישחק (אשקוטי), שו"ת סי' ד.

שו"ת חתם סופר חושן משפט סימן קלו (הובא בשו"ת בית ישחק יורה דעה ח"ב סימן א אות יב), כותב שהמחייבים לשלם רווח שהיה יכול להרויח, טעמם מדיני דגרמי (ונראה שהוא מתכוון לכגון שהיה סיכוי ברור להרוויח), ודינא דגרמי הוא קנס, ולכן אם מת, לא קנסו בנו אחריו.

יש לציין ששו"ת מהר"ם פדואה סימן סב, כותב שכל דיני גרמי שמצאנו הם במי שמזיק ממון חבירו וממעטו, ולא מצאנו שמי שמונע מחברו שלא ירוויח יותר יהיה בכלל גרמי. אבל שו"ת פני משה, ח"ב, סי' מט (הובא בקיצור בשו"ת דברי הלל (סטרידוב), ח"א, סי' לא, דף לח ע"ג), כותב שלפי ריצב"א, המובא בתוספות בבא בתרא כב ע"ב (ד"ה זאת), שדינא דגרמי הוא מטעם קנס שקנסו חכמים בכל נזק מצוי, יש חיוב גרמי גם במניעת רווח, והמוחזק יכול לטעון קי"ל כמותו. אבל שניהם לא דיברו על מבטל כיס.

³⁴ ראב"י"ה, סימן תתקנז, בסופו.

³⁵ שו"ת בית אפרים חו"מ סימן כח (ד"ה וראיתי במל"מ); שו"ת זקן אהרן (ואלקין) חלק א סימן נא (ד"ה ועוד).

בית אפרים מסייג זאת (בד"ה אלא דאכתי, ובד"ה והדרין למ"ש), שאם הכסף בא לידו בתורת הלוואה והוא מעכב אותו אחרי זמן הפרעון, פטור כי מחזי כריבית. והוא מביא (בד"ה ומצאתי בריטב"א) ראייה לדבריו מחידושי הריטב"א מכות ג ע"א (אלא שהוא כותב שהריטב"א מחייב גם בהלוואה).

דעה חולקת: שו"ת חבצלת השרון ח"ב, חו"מ, סי' כט (כד ע"ב-ע"ג), דוחה את ראיית בית אפרים מהריטב"א (עיי"ש לדחיתו), ומסביר שגם מה שהמעכב מונע מבעל הכסף לקחת שכר על השימוש בכסף, נחשב מניעת רווח ולא גרימת הפסד, ולכן הוא פטור.

פתחי חושן נזיקין, פרק ג, הערה ע, כותב שדברי בית אפרים דחוקים, ולא מצאנו שום פוסק שמחייב לשלם אומדנא זו (הוא לא ראה את זקן אהרן).

³⁶ ים של שלמה בבא קמא פרק ט סימן ל; שו"ת בית אפרים חו"מ סימן כח (ד"ה וראיתי במל"מ) (גם אם בעל הכסף מוכיח שהיה יכול להרויח, כי זה גרמא); שו"ת זית רענן, ח"ב, סי' יז, אות ה (שכך דעת רוב

מפני שאמנם בעל הכסף היה יכול להרוויח, אבל לשם כך היה צריך להתאמץ ולטרוח לעסוק במשא ובמתן, ולכן זה עדיין נחשב גרמא³⁷; ועוד, שמה שהיה יכול להרוויח אינו כסף שהיה שייך לו קודם אלא רווח עתידי, ולכן אין לחייב מטעם גרמי³⁸.

אם המעכב עשה רווחים בכסף

יש אומרים שאם המעכב עשה רווחים בכסף, הוא חייב לתת חלק מהרווח לבעל הכסף³⁹, מפני

הפוסקים ודעת שו"ע; שו"ת בגדי ישע (הלוי), יו"ד, סי' יז, אות ה; דברי חיים דיני גניבה סימן ל, בדעת רמ"א חו"מ, רצב, ז.

בגדי ישע מביא ראיה לכך ממרדכי (הערה 39) שפוסט נפקד שעכב את הכסף המופקד, אם לא תבעו בעל הכסף, גם אם הרוויח.

אבל שו"ת אבני קודש (לעווי), סימן ב (עמ' ד), מעלה אפשרות שים של שלמה פוסט רק אם לא התחיל הנזק מיד, אבל אם הנזק התחיל מיד כשהמעכב נטל את כספו, חייב. הוא מביא ראיה לכך (בעמ' ו) מים של שלמה ב"ק פ"ח סי' ע שמזכיר מבטל כיס כסיבה לחיוב (ושם נקט שהוא מחייב אם הנזק לבעל הכסף התחיל מיד והמעכב גם הרוויח).

ב"ח חו"מ לח, יז, כותב שראובן שקבע זמן לשמעון ולפרעו ועבר הזמן, אינו חייב לשלם לו כל מה שהיה יכול להרוויח בכסף, משום איסור ריבית.

נחלת צבי, חו"מ, רצב, ז, מביא את המחלוקת.

משמרת שלום סי' רלז, אות יח, כותב שאפשר לומר קי"ל כדעה שפוסט גם אם היה רווח ברור.

אמרי בינה, שו"ת, סימן א, אות ח, כותב שפוסט אף בדיני שמים גם אם יש רווח ברור שמנע, כיון שאינו עושה שום מעשה בפועל וגם ממונו אינו עושה מעשה.

³⁷ שו"ת חוות יאיר סימן קנא, בדעת ים של שלמה.

³⁸ דברי תלמוד ח"א עמ' קיז, בדעת ים של שלמה.

דברי חיים שם מנמק שלא הוציא את הכסף מכיסו בעליו וגם אינו נוגע בכסף ממש, ואמנם מנע ממנו רווח ברור אבל זה כגרמא.

³⁹ ר' שמואל בר יהודה ור' ברוך בר בנימין, המובאים בס' ראבי"ה, סימן תתקנז (הובא בשו"ת מהר"ם מרוטנבורג דפוס פראג סימן תר, ובמרדכי ב"ק סי' קכד-קכה), גם בשם הגאונים ובשם ר' אליעזר ב"ר יהודה ור' משה כהן; ר' יהודה כ"ץ, המובא בשו"ת אור זרוע ומהר"ם בר' ברוך סי' תט (עמ' עג); ראב"ן, שאלות ותשובות שבסוף הספר (ד"ה אחוה דעי לאלופי); תשב"ץ חלק ב סימן קלה (מה שהרוויח); שלטי הגיבורים, ב"מ מ ע"א (בדפי הרי"ף); רבינו שמחה, המובא בשו"ת משפטי שמואל (קלע), סי' קכה; שו"ת מהרש"ך חלק ב סימן קיא; שו"ת זקן אהרן (ואלקין) חלק א סימן נא (ד"ה ולעני"ד) (אם הרוויח שווה פרוטה); שו"ת תשורת שי ח"א סי' תקצ, בדעת רב האי המובא במרדכי ב"ק סי' קכה (גם אם לא תבעו בעל הכסף).

ראבי"ה, סימן תתקטז, מביא דיינים שחייבו שליח שהשתמש בכסף של משלחו, לתת לו חצי ממה שהרוויח בכסף. אך ייתכן שהם דיברו רק בשליח שהיה אמור להשתמש בכסף להרוויח עבור משלחו, שבו גם לדעה ליד ציון הערה 47, חייב לתת לבעל הכסף מהרווח שהרוויח, גם אם לא תבע אותו, כפי שנראה בהמשך ההערה בדעת מרדכי ובשם בית דוד.

שו"ת מהרי"ק החדשים סימן ד (עמ' 23, ד"ה ונחזור) כותב שמבטל כיסו של חבירו חייב לשלם את הרווח היוצא מהכסף, אם הכסף לא בא לידו בתורת הלואה, כך שהכסף בחזקת בעליו, וגם הרווח נוצר מכסף זה שייך לבעליו.

גם שו"ת מהרי"ש הלוי, אהע"ז סי' ה (עג ע"ג-ע"ד), כותב שהרווח שהרוויח הוא לבעל הכסף, כיון שמנע מבעל הכסף להרוויח בו, וגרם נזק לממון חברו בידים, והתעסק בכסף לחשבון בעל הכסף כאילו הוא שלוחו, כמו העושה סחורה בפרת חבירו.

חוות דעת, קסח-קסט, ס"ק יד (הובא בשו"ת בית יצחק יורה דעה ח"ב סימן א אות יב), כותב שמבטל כיס חבירו שהשתמש בו או נהנה בו חייב לשלם מה שהיה אפשר להרוויח בו (ולא התנה זאת בתביעת בעל הכסף), אלא שבגלל איסור ריבית, משלם רק מה שהרוויח בפועל, כי אי אפשר לומר שהשתמש בו על דעת לשלם דמי שימוש (היינו מה שהיה אפשר להרוויח בו) אסור מטעם ריבית, אלא מניחים שהתכוון להתעסק בכסף לצורך בעל הכסף, כדי שלא יהיה גזלן, ולכן חייב לשלם רק מה שהרוויח. שו"ת אמרי יוסף, ח"ב סימן לג, מקשה שהוא עצמו, נתיבות המשפט רצב ס"ק יב, כותב שרק אם בעל הכסף אמר לו מראש שהוא רוצה שיעסוק בו לצורכו (של בעל הכסף), הרווח לבעל הכסף, אבל בסתם אין מניחים שהתכוון לטובת בעל הכסף.

שו"ת הרי בשמים חלק ב סימן רא, וחבצלת השרון ח"ב חו"מ סי' כה, כותבים שהמבטל כיסו של חברו, והרוויח מכך, חייב לשלם. חבצלת השרון, שם, סי' כט (כד ע"ג), נוקט שאם השתמש בכסף, גם אם לא הרוויח, חייב, שהרי בזמנו כסף עומד להינתן בעסקא, ובעל הכסף היה יכול לעשות עסקא בכסף שלו, ולכן דינו כאדם שאינו רגיל לשכור דירה ודר בבית שעומד להשכרה, שחייב אף שלא נהנה, כי אכל את חסרונו של חברו. דבריו קשים, שהרי שימוש בלי רווח אינו "אכילת חסרונו".

פני יהושע בבא מצינעא סה ע"א, כותב שמבטל כיסו של חבירו פטור כי לא נהנה, ושו"ת נטע שעשועים (קארא) סי' לז (כד ע"ג), ומשמרת שלום סי' רלז, אות יח, מדייקים מדבריו שאם נהנה, חייב.

שו"ת מהרש"ם חלק א סימן רכז, כותב שירוש שקיבל את חלק ירושתו זמן רב אחרי מות המוריש, ועד אז הכסף היה ביד יורש אחר, שהרוויח בכסף - הלה חייב לתת לו חצי הרווח (אף שלא תבע אותו לפני כן).

משמרת שלום, סי' רלז, אות יא, מדייק מדברי בית מאיר אהע"ז, צג, כא, שער משפט כו, ס"ק ב, ושו"ת גינת ורדים חושן משפט כלל ג סימן מב, שלדעתם, מבטל כיס חייב אם נהנה מכך.

יש להעיר שקשה להגדיר אם המעכב עשה רווחים בכסף של חברו, שהרי "לכסף אין ריח", ואפשר לומר שהרווחים נעשו בכסף אחר שלו; ואין זה משנה באלו מטבעות פיזיים השתמש. רק אם אין למעכב שום כסף אחר, אפשר לומר בוודאות שהרווחים נוצרו מהכסף של חברו. יש להוסיף ששו"ע יו"ד קעז, יט (הובא בפד"ר, כרך טו, עמ' 247), אומר שנפקד שהרוויח בכסף המופקד, ונותן חלק מהרווח למפקיד, אין בכך איסור ריבית. פתחי חושן נזיקין, פרק ג, הערה עג, כתב שבזמן שיש ירידה גדולה בערך הכסף (אינפלציה), אם המבטל השתמש בכסף, יש מקום לחייבו מדין נהנה מחסרונו. ראה חוק לישראל, חוק החוזים (תרופות) סעיף 10, שיש מחייבים אם מי שעכב את בכסף עשה בו רווחים לעצמו.

חיוב לשלם חלק מהרווחים: מישרים נתיב כט חלק ג (פא ע"ד) כתב שמי שלא שילם למלמד את שכרו במועד, חייב לשלם לו כמה שאדם מוכן לשלם עבור הרשות להשתמש בכסף למשך זמן הפיגור (דברים דומים אומר בית אפרים, הערה 35). פד"ר, כרך ו, עמ' 87, כתב שמדובר שהמעכב עשה רווחים בכסף, וסובר שבכל זאת א"צ לשלם את כל מה שהרוויח למעשה, אלא רק כשיעור האמור, אבל אם לא עשה רווחים, פטור, כפי שמוכח ממה שכתב בנתיב לא ח"ב (צה ע"ד), שמבטל כיס של חברו פטור.

צמצום החיוב - רק בנזק ברור: שו"ת בית דוד (פילוסוף) יו"ד סי' צ (נו ע"ב), כתב שהמבטל חייב רק אם ברור שהרוויח, וגם ברור שבעל הכסף היה יכול להרוויח אילו הכסף היה בידו.

בהלוואה: שו"ת מהרי"ק החדשים סימן ד (עמ' 23, ד"ה ונחזור) כתב שאם הכסף בא לידו בתורת הלוואה, הכסף נכנס לרשותו אלא שיש עליו חוב לפרוע למלווה, והרווח נוצר מכסף של הלווה, ולכן הוא פטור, ואף אסור לו לתת את הרווח לבעל הכסף מטעם ריבית. גם שו"ת מהר"ש הלוי, אהע"ז סי' ה (עג ע"ג-ע"ד), כתב שאם הכסף הגיע לידו כהלוואה, אסור לו לתת לבעל הכסף את הרווח שהרוויח, משום איסור ריבית. גם שו"ת משאת בנימין, סימן לד, כתב שלווה שעכב את הכסף והרוויח בו, אינו חייב לתת את הרווח למלווה, משום שנראה כריבית; ואין אומרים שיש לקנוס את הלווה כדי שלא יהא חוטא נשכר, שהרי גם אם נקנוס אותו לתת את הרווח, זה לא ימנע ממנו מללוות פעם אחרת בריבית, שהרי מראש התכוון לשלם את הריבית, כפי שהסבירו (בענין דומה) תוספות בבא קמא ל ע"ב (ד"ה שטר). אבל הוא כתב שאם נראה בעיני הדיין שהשעה צריכה לכך, יש כח ביד כל בית דין בכל דור לקנוס משום מיגדר מילתא, כדי שלא יהיו רגילים באיסור ריבית. דבריו קשים, שהרי הוא הסביר שהקנס לא ירתיע את הלווה. ואולי כוונתו היא שיש לחייבו לשלם יותר מהריבית הרגילה.

גם שו"ת ר' יעקב לבית לוי מהד' שצ"ב סימן נד [סי' כז במהד' שע"ד] (ד"ה ואמנם בקל), כתב שאם הכסף בא לידו בתורת הלוואה, ועיכב אותו אחרי מועד הפרעון המוסכם, הוא פטור מלשלם את הרווח שהרוויח, בגלל איסור ריבית, אף שלא קצבו ביניהם מראש שישלם ריבית. אבל כנסת הגדולה חושן משפט סימן קפג הגהות בית יוסף אות מא, כתב ששו"ת מהרש"ך ח"ב סי' קיא (הובא בשו"ת נשמת כל חי ח"א סי' מג דף נד ע"ג), שמחייב לשלם רווח שהרוויח אחרי מועד הפרעון, חולק על ר"י לבית הלוי, אף שהוא יכול להסכים למשאת בנימין, שאוסר רק אם קצבו מראש לשלם ריבית. שו"ת בעי חיי יו"ד סי' קפב (קלו ע"ב), וכנסת הגדולה יורה דעה סימן קס, הגהות בית יוסף אות עח (הובא בלב מבין, הלכות מלוה ולוה, ה, יא, ד"ה הרי להדיא), מסביר בדרך אחרת מדוע מהרש"ך מחייב (ליישב את קושיית שו"ת מהר"ש הלוי, יו"ד, סי' יד, דף מא ע"ג, שזה אסור משום ריבית): כי בנידונו הוסכם מראש על שנה אחת שיהיה בתורת עיסקא, שמותרת, ולכן גם אם יתן לו רווחים שהרוויח אח"כ, אין בכך איסור ריבית, אלא המשך העיסקא. שו"ת משפטים ישרים (חסון), סי' כו, בתחילתו, מסביר שבנידונו של מהרש"ך לא היה איסור ריבית כיון שלא התנו מראש. בעי חיי שם (קלו ע"ג) מחייב בנידונו לשלם מה שהרוויח, ע"פ מהרש"ך.

עיכוב בטעות: דברי תלמוד ח"א עמ' קיז, כתב שאם הכסף נמצא אצל המעכב בטעות (כגון שותפים שחילקו ביניהם את ממון השותפות ביחס לא נכון מתוך טעות), לפי השיטה (הערה 40) שהחיוב מטעם מזיק, כאן פטור, כי אדם המזיק פטור באונס גמור, ואילו לפי השיטה (שם) שהחיוב מטעם נהנה, חייב גם כאן. והוא כתב (בעמ' קיח) שגם לפי הרמ"א (הערה 47) שהמעכב חייב לשלם מה שהרוויח אחרי שבעל הכסף תבע אותו, הרי כאן הוא חייב אף שבעל הכסף לא תבע אותו (שהרי לא ידע שזה כסף שלו), מפני שהפטור לפני תביעה הוא משום שהשתמש ברשות (ראה בשמו בהערה 48) ואילו כאן אי-התביעה לא מעידה על מתן רשות, כיון שנבעה מטעות. הוא מוסיף (בעמ' קיט) שאין לפטור מצד שכל הגזלנים משלמים כשעת הגזילה, כיון שלא התכוון לגזול, שהרי חשב שהכסף שלו.

פקדון: מרדכי ב"ק סי' קכה (הובא בשו"ת מהרש"ך ח"א סימן קסז, בשו"ת תורת חיים (מהר"ש) חלק א סימן פה, בתחילתו, בשו"ת ר' יעקב לבית לוי מהד' שצ"ב סימן נד [סי' כז במהד' שע"ד] (ד"ה ועל מה), בשו"ת דרכי נועם, חו"מ סי' ג, בסופו, בשו"ת מהר"ם די בוטון, סי' כז (מט ע"ב), בשו"ת מהר"ש הלוי, אהע"ז סי' ה, דף עג ע"ד, בשו"ת גינת ורדים חושן משפט כלל ג סימן כב (ד"ה אמנם כן), ובמשנה למלך, הלכות מלוה, ז, יא [שהובא בשו"ת מהרש"ם חלק א סימן רכז]), כתב שאם המעכב הרויח, חייב לשלם רק אם בעל הכסף נתן לו את הכסף להרוויח עבורו, אבל אם בעל הכסף נתן לו את הכסף רק כפקדון, אינו חייב לשלם מה שהרוויח (כל זמן שלא תבע ממנו להחזיר), כי הוא כמו זה נהנה וזה אינו חסר (שהרי בעל הכסף לא תיכנן להרוויח בו).

שו"ת מהרש"ך ח"א סימן קסז, כתב שאם בעל הכסף נתן למעכב את הכסף לקנות עבורו תכשיט במקום אחר, נחשב כמו נתינה כפקדון. אבל שו"ת תורת חיים (מהר"ש) חלק א סימן פה, בתחילתו, כתב שנחשב שנתן לו להרויח, שהרי רצה להרויח בזה שהתכשיט יותר בזול במקום האחר.

גם שו"ת בית דוד (פילוסוף) יו"ד סי' צ (נו ע"ד-נו ע"א) עושה הבחנה זו ע"פ מרדכי, ומבאר אותה תוך הבחנה בין כמה מקרים: (א) אם הכסף בא לידו כפקדון, פטור מלתת רווח אם לא תבעו, כי בעל הכסף גילה דעתו שהוא רוצה שכספו יהיה בטל ומובטח, בין אם היו מעות מותרין, שהנפקד היה רשאי להשתמש בהם, ובין אם היו מעות צרורין שהיה אסור לו להשתמש בהם (בי"מ מג ע"א), כי אז נחשב גולן שמשלם כשעת

הגזילה ואינו משלם את הרווח (גם אגודת אזוב, חו"מ, סי' רצב, כותב שבפקדון, אם לא תבעו, הרווח לנפקד, בין השתמש ברשות בין בלי רשות); ורק אם המפקיד תבע את הכסף וגם אמר שהוא רוצה להרוויח בכסף, הוא מקבל חלק ברווחים, כי זה הראה שהוא חוזר בו ממה שגילה דעתו שבתחילה שרצה שהכסף יהיה בטל. (ב) אם נתן לו את הכסף להרוויח עבורו, המעכב חייב לתת לו את מה שהרוויח לעצמו גם אם הבעל הכסף לא תבע שיחזיר, כי שתיקת בעל הכסף אינה מעידה על מחילה, מפני שיש להניח שהסיבה ששתק היא שהיה בטוח שהשליח עושה מה שביקש ויתן לו את הרווח ולכן לא תבע אותו (על מי שקיבל כסף להרוויח עבור בעל הכסף והרוויח לעצמו, עי' שו"ע, חו"מ, קפג, ב-ג; לא נעסוק בכך כאן, וראה על כך חוק לישראל, שליחות, עמ' 536-548). (ג) מוכר שקבע לקונה זמן לפרעון המחיר, הרי המוכר התכוון להרוויח בכסף אחרי אותו זמן, ולא התכוון שכספו יהיה בטל, כי סתם אדם רוצה להרוויח בכספו, ולכן אם הקונה עיכב את הכסף והרוויח, הוא חייב לתת את הרווח למוכר, גם אם כשתבע אותו לא אמר "אני רוצה להרוויח בו", כי ברור שהתכוון לכך; ורק אם לא תבע אותו כלל במועד הפרעון, פטור, כי ייתכן שהמוכר מחל. (ד) אם עשו הסכם שבשנה הראשונה יתן לו אחוז מסוים כרווחים, ונשאר הכסף אצלו כמה שנים, כבנידונו של שו"ת מהרש"ד ח"ב סי' קיא (הובא בשו"ת בית דוד (פילוסוף) יו"ד סי' פה דף מד ע"ג), חייב לתת את הרווח אף שלא תבעו, כי שתיקתו אינה מעידה שמחל, כי יש להניח שהסיבה ששתק היא כי חשב שימשיכו כל שנה כמו בשנה הראשונה, וזה גילוי דעת שהוא משאיר אצלו את הכסף ע"ד שימשיך לתת קיצבה זו, ולכן מהרש"ד שם מחייב אף שלא תבעו (שכן שו"ת משפטים ישרים (חסון), סי' כו, בתחילתו, מקשה מדוע מהרש"ד מחייב אף שלא תבעו).

שו"ת פני משה, ח"א, סי' עח (קפט ע"ד) עוסק באחים שהיו שותפים, ומת אחד מהם, והאחר עשה רווחים בכסף המשותף, והוא פוסק שהרווח שצמח מחלקו של המת שייך ליורשו, כיון שאין זה כפקדון אלא ככסף שניתן במטרה להרוויח בו עבור בעל הכסף, שהרי כסף של שותפות נועד לעשות רווחים, ואף שהשותפות התבטלה עם מות השותף, אחיו אינו יכול להרוויח בכסף של היתום לעצמו.

שו"ת רבי עקיבא איגר החדשות סימן מז, מביא את הדין שבפקדון הרווח לנפקד גם אם לא היתה לו רשות להשתמש בכסף.

שו"ת מקור ישראל, סי' מ (עז ע"א), כותב שבנידונו חייב לשלם רווח מדין מבטל כיס כיון שהכסף הגיע לידו בתורת עסק ורווח.

אבל שו"ת מהר"ש צרור (תשב"ץ חלק ד (חוט המשולש) טור ב), סימן א (ד"ה ואם לטענה), כותב שלדעת ר' האי ולדעת המשיבים בשם הגאונים, המובאים במרדכי שם, גם בפקדון, מקבל בעל הכסף מחצית מהרווח שהרוויח הנפקד גם אם לא תבע ממנו את הכסף, בניגוד לדעת המשיבים השני המובא במרדכי.

כמו כן, שו"ת בי"ח (הישנות) סימן קמד, כותב שלדעת רשב"ם (ויש גורסים: רשב"ט), במרדכי שם, אם הנפקד עשה רווחים בכסף, הם שלו כי הוא גולן כיוון ששלח יד בפקדון, ואילו לדעת "הרבה גאונים" המובאים במרדכי, חצי מהרווחים שייך למפקיד. אגב, הוא כותב שהרשב"ם מודה בנידונו, אלא שבנידונו היה זה מקח טעות, שהקונה הרוויח בממכר, ולכן אינו דוגמה למבטל כיס.

בשאלה האם **אסור** לנפקד לתת רווח למפקיד (אם הוא רוצה), עי' ברית יהודה (בלויא) פ"ב הערה לו. **עיקוב בהיתור**: שו"ת בעי חיי יו"ד סי' קפז, כותב שמי שמחזיק ממון חברו בהיתור, כגון לווה עד מועד הפרעון, או צד לשידוך שקיבל כסף מהצד השני במסגרת השידוך, ועשה בו רווחים, אין הרווחים לבעל הכסף, גם אם היה יכול לפרוע לפני מועד הפרעון. כמו כן, שו"ת בית דוד (פילוסוף) יו"ד סי' פה (מד ע"ג), עוסק במי שהשאיר כסף אצל הציבור כדי שיתנו לו רווחים, ובשנים הראשונות עשו הסכם כמה רווחים יתנו לו אבל אח"כ לא עשו הסכם, ופוסק שאינם חייבים לתת לו רווחים, כי עיכבו את הכסף בהסכמתו, ואמנם הוא השאיר אצלם ע"ד שיתנו לו רווחים אבל הוא הפסיד לעצמו בכך שלא עשה הסכם. ערוך השולחן, חו"מ, רצב, יט, כותב שאם היה מותר למעכב להשתמש בכסף, הרווח לעצמו, כי אז אין מקום לנימוק ליד ציון הערה 40.

מי שבעל הכסף התיר לו לעשות בכסף כרצונו: שו"ת מהרי"ט חלק א סימן ג, כותב ששמי שמסר לחבירו כסף והרשהו לעשות כל מה שירצה, אפילו לזרקו לים, והרוויח בכסף, הרווח שייך לבעל הכסף, ואין אומרים שיטול את הרווח לעצמו כדין גולן, כיון שלא עשה שום קנין להיות גולן, ואין כאן שליחות יד, אלא כל מה שיעשה הוא כאילו בעל הכסף עושה, וכל מה שהוא זוכה, זוכה בעל הכסף.

סכום הרווח שעליו לשלם: שו"ת תורת חיים (מהרש"ש) חלק א סימן פה (ד"ה גם נ"ל) כותב ע"פ המרדכי שאם מתחילה ניתן הכסף כפקדון, המעכב נותן **חלק** ברווח שהרוויח, ואם ניתנו לו תחילה להרוויח, ושיהיה כל הרווח לבעל הכסף, חייב לתת את **כל הרווח** לבעל הכסף. שו"ת בית דוד (פילוסוף) יו"ד סי' צ (נו ע"ד-נו ע"א) מנמק, שבפקדון יכול הנפקד לומר "לא התכוונתי לטרוח רק בשביל בעל הכסף אלא כשותף", אבל אם הכסף ניתן לו להרוויח בשביל בעל הכסף, הרי מראש הסכים השליח להתעסק בשביל בעל הכסף. על פי זה הוא כותב שבמכר או בנידונו של מהרש"ד, נותן רק חצי הרווח, כי לא הסכים מראש לעסוק בשביל בעל הכסף.

שו"ת פני משה, ח"א, סי' עח (קצ ע"א-ע"ב) מסביר שרב האי אומר שהמפקיד מקבל רק חצי הרווח, כי הנפקד יכול לטעון "העובדה ששלחתי יד גרמה לרווח".

שו"ת חבצלת השרון ח"ב, חו"מ, סי' כט (כד ע"א), כותב שגם אם נמנע מבעל הכסף רק רווח מועט, המעכב חייב לשלם כל מה שנהנה, כמו בשחרוריתא דאשייתא (ב"ק כא ע"ב).

דעה חולקת: עץ החיים, בתוך חמשה קונטרסים (קורנול), דף קב ע"ב כותב שאם בעל הכסף לא תבע את הכסף, אלא הניח את הכסף אצל חברו והלך למדינת הים, אינו חייב לתת לו את הרווח שהרוויח, כי זה נהנה וזה לא חסר. אך ייתכן שהוא מדבר בפקדון, שבו גם לדעת המרדכי אין המעכב חייב לתת מה שהרוויח, כאמור.

ר' חננאל, המובא בשבלי הלקט חלק ב (מהד' חסידה) סי' קלה (עמ' רמב), כותב ששליח למכור סחורה, שמכר אותה ועיכב את הכסף לעצמו זמן רב לעשות בו סחורה, די שישלם את הקרן; וני רקובר, המסחר

שיש להניח שלא התכוון לשלוח יד בכסף ולהיות גזלן, אלא התכוון לתת חלק מהרווח לבעל הכסף⁴⁰, שכן אין מחזיקים אדם כרשע⁴¹. נימוק אחר הוא, שאף בגזלן, אם השכיר את הנכס, דמי השכירות שייכים לנגזל⁴², מפני שגזלן אינו זוכה בשבח של הנכס שבא מבחוץ, שלא מתוך גוף הנכס⁴³, ואף כאן, הרווחים נוצרו מממונו של בעל הכסף ע"י סחר מבחוץ⁴⁴. אבל יש להעיר ששני

במשפט העברי, עמ' 146, לומד מדבריו שהמעכב פטור גם אם הרוויח בכסף. שו"ת ר"מ אלשיך סי' לג, כותב שראובן ששידך את בתו לשמעון, ונתן לשמעון כסף, ושמעון הרוויח בכסף ואחר כך נתבטל השידוך, א"צ להחזיר את הרווח, כי הרוויח על דעת עצמו, וטורחו ומשאו ומתנו גרמו את הרווח. אבל שו"ת המבי"ט ח"ג סי' קמו, כותב על אותו מקרה, שאם שמעון ביטל את השידוך, הרווח שייך לראובן, כי נתן את הכסף לשמעון רק על דעת שישא את בתו, אבל אם השידוך נתבטל ע"י ראובן או בהשכמת שניהם, הרווח של שמעון.

מהר"מ אלשיך שם כותב שמי שנתן כסף לחבירו כדי שיעשה לו מלאכה לאחר זמן, והמקבל הרוויח בכסף, ואחר כך חזר בו מעשיית המלאכה, א"צ לתת את הרווח לבעל הכסף.

שו"ת אמונת שמואל סימן כט, כותב (ע"פ הרמ"א המצוין בהערה 47) שמי שעשה רווח בכסף שלא היה רשאי להשתמש בו, אין הרווח לבעל הכסף, אלא כ"כ ב"ד פסק להם שיתנו אחוז מסויים לבעל הכסף, שאז יש להניח שהתכוונו לעשות רווחים בשביל בעל הכסף.

שו"ת חתם סופר חושן משפט סימן קעח, כותב שאינו חייב לשלם על מה שהרוויח כי זה נהנה וזה לא חסר. שו"ת שואל ומשיב מהדו"ג חלק ב סימן קמו, מדייק מחידושי הריטב"א מכות ג ע"א, שמבטל כ"ס פטור אף אם הלוח את הכסף לאחרים והרוויח.

גם הפוסקים המובאים ליד ציון הערה 47 המחייבים רק אם תבעו בעל הכסף, חולקים על הדעה שבטקסט. ראה גם הערה 47, שיש שפטרו גם אם הרוויח אחרי שתבעו בעל הכסף.

אם גילה דעתו שהוא עושה רווחים עבור בעל הכסף: מנחת פתים, חו"מ, רצב, ז, כותב שלכל הדעות, אם גילה הנפקד דעתו שהוא מתעסק לצורך בעל הכסף, זוכה בעל הכסף ברווח. ובספרו שו"ת אמרי יוסף, חלק א, סימן קמט, וח"ב סימן לג, כתב שגם למהרש"ל, אם התכוון לטובת בעל הכסף, צריך לתת לו "מתנה" מהרווח. כך פסק גם ערוך השלחן, חו"מ, רצב, יט.

⁴⁰ ר' שמואל בר יהודה ור' ברוך בר בנימין, בסי' ראבי"ה, סימן תתקנז; שו"ת חתם סופר, חו"מ, סי' קעח; שו"ת אבני קודש (לעווי), סימן ב (עמ' ג); שו"ת זית רענן ח"ב סי' טו, אות ח; שו"ת מהרש"ם, ח"א, סי' רכז.

אבני קודש מסביר בכך גם את דברי רב האי גאון, במדרכי ב"ק סי' קכה, שכתב שמי שקיבל כסף בפקדון והרוויח בו, חצי מהרווח הוא לבעל הכסף.

ראה הערה 39, שחוות דעת נימק כך.

גם ערוך השולחן, חו"מ, רצב, יט, כותב שאם היה אסור לו להשתמש בכסף, אפילו עסק סתם, הרווח לבעל הפקדון, כי מניחים שעסק לצורך המפקיד, ואינו נאמן לומר שהתכוון להרוויח לעצמו, כי אדם אינו נאמן לומר שעשה איסור (ראה על כך בהערה 51).

הסבר זה עונה גם על השאלה, הרי גזלן משלם כערך הנכס בשעת הגזילה, ואינו חייב לשלם שבח שהשביח הנכס בידו, ומדוע המעכב צריך לשלם את הרווח? התשובה היא, שמניחים שלא התכוון לגזול. אבל תשובה זו אינה מתקבלת לגבי המקרה שליד ציון הערה 47, שבעל הכסף דרש את הכסף ולא החזיר לו, מה שמראה שהתכוון לגזול, ועל כך נדרשת התשובה שליד ציון הערה 49.

ני רקובר, המסחר במשפט העברי, עמ' 186, לומד מדברי ר' יהודה כ"ץ שם, שהחיוב אינו מתורת מזיק אלא על ההנאה.

חזון איש, ב"ק, סי' כב, ס"ק ג, מקשה על הסבר זה, הרי בסתם א"א להטיל חלק מההפסד על בעל הכסף, שמא אינו מוכן לקחת סיכון כזה, וא"כ נצטרך לומר שהמעכב התכוון לקבל על עצמו כל האחריות להפסד, ושהרווח יתחלק ביניהם, ואין זה מתקבל על הדעת; ורק אם ידוע שבעל הכסף מעוניין בעיסקא (שבו גם הפסד מתחלק) אלא שאמר לנפקד לקנות סחורה זו וקנה אחרת, אפשר לומר שמן הסתם הנפקד מתכוון שהרווח יתחלק ביניהם, כמו ההפסד. עוד הוא מקשה, אם בסתם מניחים שהתכוון לתת חלק מהרווח לבעל הכסף, איך מאמינים לו אם הוא אומר שהתכוון שהכל יהיה לעצמו, כדברי חתם סופר בהערה 47? כמו כן, שו"ת משפטי שמואל (קלעי), סי' קכה, כותב שמסתמא הנפקד התכוון להרוויח לעצמו, כי המפקיד לא נתן לו רשות להשתמש בכסף, ובכל זאת מקבל המפקיד חלק ברווח.

נימוק נוסף: דברי תלמוד ח"א עמ' קיז-קיח, מדייק מט"ז, חו"מ, רצב, ז, שהחיוב הוא מטעם מזיק, ורק אם לא עשה כלום בכסף, זה גרמא, אבל אם עשה סחורה בכסף והרוויח הוא נחשב מזיק בידיים שהרי איבד בידיים דבר שחברו היה יכול להרוויח בו, ולפחות זה גרמי. ייתכן שכוונתו היא שהעובדה שהרוויח מוכיחה שבעל הכסף היה יכול להרוויח ולכן זה נזק ברור שהוא גרמי. הוכחתו היא ממה שהט"ז כותב שהמעכב פקדון חייב לשלם גרם ההיזק כי עושה איסור בעיכוב, שלא כמעכב הלואה (והוא כותב שש"ך חו"מ, פא ס"ק פא, סובר בכך כט"ז - ראה על מעכב הלואה בהערה 47), ורק אם החיוב הוא מטעם מזיק, אפשר לומר שהוא קיים רק אם עיכב באיסור. לעומת זאת, הוא כותב שמל"מ הלכות מלוה ז, יא, סובר שהחיוב הוא משום שנהנה מהכסף, והוא בגדר זה נהנה וזה חסר כיון שבעל הכסף נחסר במניעת הרווח. הוכחתו היא ממה שמל"מ כותב שלדעת ר"א מטו, גם מעכב הלואה חייב לשלם רווח, אף שלא עשה איסור בעיכוב, והרי אילו היה מטעם מזיק, היה חייב רק אם עשה איסור. דברי תלמוד עצמו נוטה להסבר שזה מטעם הנאה.

⁴¹ אבני קודש שם (עמ' ג); שו"ת זית רענן ח"ב סי' טו, אות ח.

⁴² רמ"ה, המובא בטור, חו"מ, שסג, ה, ובשטמ"ק ב"ק צז ע"א; רמ"א, חו"מ, שסג, ה.

⁴³ סמ"ע שסג, ס"ק יג.

נימוקים אלו אינם שייכים בכגון נידונו, שהמעכב לא נטל כסף שהיה שייך לאדם אחר, אלא פיגר בתשלום חוב, והכסף שהשתמש בו היה של עצמו⁴⁵. נימוק שלישי, ששייך גם בנידונו, הוא, שהיות שהמעכב נהנה מחסרונו של בעל הכסף, הוא חייב לשלם לו⁴⁶.

יש אומרים שאם המעכב עשה רווחים בכסף, הוא חייב לתת את הרווח לבעל הכסף רק אם בעל הכסף **תבע** שיחזיר לו את הכסף, ולא נתן לו אלא עשה רווחים⁴⁷, מפני שרק אז גילה בעל הכסף

⁴⁴ אבני קודש שם (עמ' ג), בדעת רב האי (שם). גם מחנה אפרים, הלכות מלווה ולווה, דיני ריבית, סימן מא, כותב שלפי הרמ"ה שם, כאן הרווח שייך לבעל הכסף (והוא מוסיף שלפי הרמ"ה כל הרווח שייך לבעל הכסף, שלא כפי ממשותמע משו"ת מהר"ם מרוטנבורג דפוס פראג סימן תר, שרק חלק מהרווח שייך לבעל הכסף). ראה הערה 51, שגם ר"ע איגר מסביר בדומה ע"פ הרמ"ה.

אבל אמרי בינה, שו"ת, סימן א, אות ו, דוחה את ההשוואה, שמה שגזלן שעשה מלאכה במה שגזל פטור מלשלם דמי שכירות אינו מטעם תקנת השבים, אלא גז"כ הוא שכל הגזלנים משלמים כשעת הגזילה; אלא טעם הרמ"ה מבואר בדבריו בשטמ"ק ב"ק צז ע"א, שגוף הספינה שייך לנגזל, והשוכר המשתמש בו חייב לשלם דמי שכירות לנגזל, והגזלן כאילו גבה חובו של הנגזל, לכן חייב לשלם לנגזל דמי שכירות שקיבל; אבל כאן שהנפקד הוציא את הכסף, קנה את גוף הכסף, והסחורה שקנה נקנה לנפקד, ואינו חייב לשלם את הרווח למפקד, שהרי נעשה גזלן על הכסף; וכן אם הלוח את הכסף ברבית לנכרי, הנכרי חייב רק לזה שהלווה, והכסף שגבה ממנו אינו כסף של המפקד, ואין לומר שבעל הכסף זוכה באגר נטר שהתחייב הנכרי, שהרי לגבי מעות לא שייך לשלם דמי שכירות.

⁴⁵ שו"ת הרא"ש כלל ע"ח סי' ב המובא בשו"ע חו"מ צט, ו, כותב שלווה שנתן מתנה להבריה מהנושה, והמקבל עשה רווחים, הנושה גובה את הקרן ולא את הרווח. שו"ת מהרש"ם חלק א סימן רכז, מנמק שהרא"ש עוסק במי שעכב כסף שלו, שהיה עליו חיוב לתת לאדם אחר, ולכן הוא שונה ממי שעכב כסף ששייך ממש לאדם אחר.

⁴⁶ שו"ת בית אפרים, חו"מ, סי' כח (ד"ה ולפ"ז י"ל); שו"ת נטע שעשועים (קארא) סי' לו (כד ע"ב); שו"ת זקן אהרן (ואלקין) חלק א סימן נא (ד"ה ולעני"ד). ראה הערה 48, שבית אפרים מנמק בדומה את הדעה ליד ציון הערה 47.

שו"ת הרי בשמים חלק ב סימן רא, מנמק כי הוא כנוטל רווח של חברו לעצמו.

⁴⁷ ע"פ החיים, בתוך חמשה קונטרסים (קורונל), דף קב ע"ב; מרדכי, ב"ק סי' קכה; ס' האגודה בבא קמא סי' קכב; רמ"א, חו"מ, רצב, ז (הובא בסמ"ע, פא, ס"ק סה, בשו"ת שואל ומשיב מהדו"ב חלק ב סימן יט, ובשו"ת ארץ צבי, תאומים, חו"מ סי' טו); משנה למלך הלכות מלווה ולוה ז, יא; שו"ת חתם סופר חושן משפט סי' עד, בסופו, וסימן קעח; שו"ת אבני קודש (לעווי), סימן ב (עמ' ג); מחנה אפרים, הלכות מלווה ולווה, דיני ריבית, סימן מא; ערוך השולחן, חו"מ, רצב, כא; גליון מהרש"א יו"ד, קס, ו.

שו"ת מהר"י בן לב חלק ג סימן קיא בדפוס אמשטרדם תפ"ו (סי' קיב בדפוס קושטא של"ג), ושו"ת גינת ורדים חושן משפט כלל ג סימן כב (ד"ה אמנם יש עוד), מבינים שזו גם דעת רשב"ם, המובא במרדכי שם. גינת ורדים שם (ד"ה והנה מתוך) כותב שזו גם דעת הרמב"ם, הלכות מכירה, ז, יב, ו"המורים" שמביא הרמב"ם שם.

שו"ת שואל ומשיב מהדו"ב חלק ד סימן קכג (הובא ע"י ר' יעקב שור, שערי תורה ח"ב קונטרס ז סי' מג, אות ב, עמ' 146), מחייב בנידונו ע"פ הרמ"א לשלם אחוז מסויים כריבית, כיון שבעל הכסף תבע אותו. אבל שו"ת בית יצחק יורה דעה ח"ב סימן א אות יב, ושו"ת מהרש"ם חלק א סי' צ וחלק ג סימן ח, מעירים שהרמ"א מחייב רק אם הרוויח בפועל, ובנדונו של שואל ומשיב, לא הרוויח.

אם היה רשאי להשתמש בכסף: חזון איש, ב"ק, סי' כב, ס"ק ג, מעלה ספק לגבי נפקד שהיה רשאי להשתמש בכסף, והשתמש בו והמפקד תבעו, שייחבן שבעל הכסף לא יקבל את הרווח, כי אין לו רשות לתבוע את כספו ממי שמכר סחורה לנפקד (שהרי מכר ברשות), וממילא אינו קנה את העיסקא, ולכן אין מקום לנימוק של חזו"א (בהערה 48) לזכות בעל הכסף ברווח; ומצד שני ייתכן שבסתם מניחים שנפקד קונה על דעת לתת רווח לבעל הכסף, ואף שבכל מקרה הוא עושה איסור שהרי אסור לו לעכב את הכסף, מ"מ חטאו מתמעט אם כוונתו לעיסקא ולא להרוויח לעצמו בלבד.

לעומתו, אגודת אוזב, חו"מ, סי' רצב, כותב שאם תבעו, הרווח למפקד גם אם בתחילה השתמש הנפקד ברשות. גם שו"ת זית רענן ח"ב סי' טו, אות י (הובא בשו"ת חמדת הנפש (פרלמוטר), סימן כה), כותב שגם בפקדון של "מעות מותרין", שהנפקד רשאי להשתמש בו, מרדכי מחייב לתת רווח לבעל הכסף אחרי התביעה, ואין אומרים שאחרי השימוש הכסף הופך למלווה אצל הנפקד, ובהלוואה כל הרווח שייך ללווה - אין אומרים כך, מפני שב"מעות מותרין" אסור לנפקד להשתמש לצורכו לגמרי, ומותר לו רק לקנות בהם סחורה לעיסקא, ולכן הכסף נחשב ברשותו של בעל הכסף, וא"כ הרווח נוצר מכספו, ולכן יש לבעל הכסף זכות ברווח. ראה גם הערה 39 בשם בית דוד, שבמענות מותרים, אם תבע, הרווח לבעל הכסף. וראה הערה 49 בשם פני משה, שאם השתמש בהיתר, הרווח לעצמו.

אם נטל את הכסף מבעליו באיסור: שו"ת זית רענן ח"ב סי' טו, אות ט, כותב שאם נטל ממון חברו מרשותו כדי להרוויח, והרוויח, אין לבעל הכסף זכות ברווח, מפני שגזלן משלם כשעת הגזילה וזוכה בשבח שהשיב הדבר הגזול, ודוקא בנפקד שהרוויח בכסף מופקד, אפשר לומר שאינו נעשה גזלן על הקרן כמוסבר ליד ציון הערה 49, שהתכוון לגזול רק את הרווח, מפני שבעל הכסף הפקיד אצלו ונוח לו בשמירתו, מה עוד שכל זמן שבעל הכסף אינו תובע, אינו זקוק לו (בנו ר' אברהם בנימין, עלי זית הערה ה, מעיר כוונתו שלא תבעו כשהוציא את הכסף אלא רק אח"כ, שאילו לא תבע בכלל, הרווח לנפקד); אבל אם נטל את הממון בלי רשות, דינו כגזלן אף שלא התכוון לגזול את הגוף, כי בעל הכסף אינו רוצה שיהיה ברשותו, וממילא הוא נעשה גזלן לגמרי כיון שהוציאו מרשות בעליו.

את דעתו שהוא מוכן לקחת סיכון כדי להרוויח⁴⁸. אין לפטור אותו בנימוק שגזלן משלם כשעת

דעה חולקת: ים של שלמה בבא קמא פרק ט סימן ל, כותב שגם אם המעכב הרוויח הרבה אחרי שבעל הכסף תבע ממנו להחזיר, פטור, כי גזלן משלם כשעת הגזילה, ורק אם המעכב התכוון להרוויח גם בשביל בעל הכסף, יתן לו חצי מהרווח, ואין בכך איסור ריבית.

דברי חיים (אורבך) דיני גניבה סי' כו, מבאר את דעת ים של שלמה, שהמעכב אינו נוטל את הרווח מהכסף של בעל הכסף, אלא שבעל הכסף היה יכול להרוויח והוא הרוויח לעצמו, אבל לא נטל את הרווח מבעל הכסף ממש, ולכן הוא פטור.

חזון איש, ב"ק, סי' כא, ס"ק יג (=חזון איש, יו"ד, סי' עז, ס"ק ו), כותב שלדעת הרשב"א, גם אם תבעו בעל הכסף ועיכב, הרווח למעכב, אפילו לא התנה שהרווח יהיה לעצמו, וזאת לפי מה שהסביר (בהערה 48) שזכות בעל הכסף ברווח לדעת המרדכי נובעת מזה שמי שמתקשר עם המעכב מתכוון להתקשר עם בעל הכסף, והרי חידושי הרשב"א, ב"ק קב ע"ב, חולק על סברה זו לענין שליח לקנות שקנה לעצמו. אבל הוא כותב שהרשב"א מודה שבסתם הרווח מתחלק ביניהם אם בעל הכסף גילה דעתו שנוח לו שהכסף יושקע בעיסקא, שבו הרווח וההפסד מתחלקים בין בעל הכסף לבין המתעסק.

שו"ת חבצלת השרון ח"ב, חו"מ, סי' כט (כג ע"ב-ע"ד), כותב שטעם הישי"ש הוא שגזלן משלם כשעת הגזילה, וטעם הדין הוא משום תקנת השבים, כמו שנאמר בב"ק צד ע"א ששבח גזילה לגזלן משום תקנת השבים, ואף כאן, ייתכן שאם נחייב אותו לשלם את הרווח, שלפעמים כבר נאכל וקשה להחזיר, ישתמט ולא יחזיר אף את הקרן. לאור זה הוא כותב שיש"ש יסכים בנידונו, שהמעכב לא עיכב את הכסף כדי להרוויח בו אלא כדי לתפוסו על חובו, כי לא ידע שזה כסף של שותפות, ואמר שאם הלה יישבע שזה כסף של השותפות, יחזיר - א"כ אין חשש שאם נחייב אותו לשלם את הרווח לא יחזיר את הקרן, שהרי לא ראינו גילוי דעת מצדו שגזלן בשביל הרווח.

שו"ת אבני נזר יורה דעה סימן קלג, אות ה, כותב ששי"ד, חו"מ, רצב, ס"ק טו, פוסק כים של שלמה (וכ"כ שו"ת בית אפרים חושן משפט סימן כו, ד"ה ולפי"ז נבא), ו"חלילה לפסוק נגד השי"ד שפסקו מקובלים בכל ישראל".

ארץ צבי (לוריא) סי' ח (נדפס תחילה בשערי תורה ח"ב קונטרס ז סי' ס), בתחילתו, כותב שנתביית המשפט, רצב, חידושים, ס"ק יט, מכריע כים של שלמה. והוא כותב שגם אם זה ספק בדין, אם הוא מוחזק, הוא פטור מספק.

שו"ת חתם סופר חושן משפט סימן קנז, כותב שקשה להוציא ממון נגד הים של שלמה, אבל אם המעכב שילם חלק מהכסף, מניחים שהתכוון לתת את הרווחים, כדי שלא לעבור באיסור עשיית נזק בגרמא, ולא שהתכוון לתת על חשבון הקרן. שו"ת חתם סופר חושן משפט סי' מח, מביא רק את דעת הים של שלמה; נ' רקובר, המסחר במשפט העברי, עמ' 177, מסביר שאף שחתם סופר עצמו מחייב לתת מה שהרוויח (כאמור בהערה 47), שם מדובר במה שהרוויח אחרי שתבע ממנו בעל הכסף להחזיר, ואילו בסי' מח מדובר במה שהרוויח לפני התביעה.

נחלת צבי, חו"מ, רצב, ז, בסופו (הובא בשו"ת חמדת הנפש (פרלמוטר), סימן כה), כתב שיכול המוחזק לומר קים לי. שו"ת בית אפרים חושן משפט סימן כו (ד"ה ולפי"ז נבא), ומשמרת שלום סי' רלז, אות יח (הובא בשו"ת דובב מישרים חלק א סימן קב אות ב), כותבים שאפשר לטעון קים לי כיש"ש. שו"ת פורת יוסף (רוזין) סימן סט, פוסק שגם אם בעל הכסף מוחזק ברכוש של המעכב, אינו יכול לומר קים לי כרמ"א.

ראה גם הערה 51 בשם בני ישחק זרע אמת, עוד הסוברים שהרווח שייך למעכב. פד"ר, כרך ו, עמ' 87, פטר מספק.

אבל חזון איש, ב"ק, סי' כב, ס"ק ג, כותב שאין לומר קי"ל כים של שלמה נגד המרדכי, כי אין ממש בקושיותיו על מרדכי (ראה הערה 48, להסברו למרדכי).

שו"ת חבצלת השרון ח"ב, חו"מ, סי' כט (כג ע"ג), כותב שאין לומר קי"ל כיש"ש, אף שיש ספק האם הלכה כמותו, כי טעמו הוא שגזלן משלם כשעת הגזילה, כאמור לעיל בהערה זו, והרי בספק תקנה, חוזרים לדין תורה (שו"ת הרשב"א חלק ג סימן שצז), ולפי דין תורה הנגזל מקבל את השבח.

צמח צדק פסקי דינים סימן רצב כתב שאף לדעת הרש"ל, מחייבים אותו לכתחלה לתת, ואם אינו נותן משמתים אותו, כמו בכל גרמא בנוזקין, עד שיקבל עליו לתת מה שירווח. פתחי חושן נזיקין, פרק ג, הערה עג, כותב שמדובר קודם שהרוויח, אבל לאחר שכבר עיכב והרויח, לדעת הרש"ל פטור.

⁴⁸ ראבי"ה, סימן תתקנז.

שו"ת חתם סופר חו"מ סי' קעה, מנמק דעה זו, שהיות שבעל הכסף תבע אותו, ואומר שיש לו אפשרות להרוויח בכסף, והעיכוב מונע ממנו רווח זה, הרווח לבעל הכסף כי המעכב נהנה מחסרונו של בעל הכסף, וזה נהנה וזה חסר חייב. חזון איש, ב"ק, סי' כב, ס"ק ג, מסביר לפי נימוק זה מדוע בעל הכסף מקבל רק חצי מהרווח: מאחר שאין חיוב מזיק על החסרון אם אין חברו נהנה, אילו היה כל הרווח לבעל הכסף, נמצא שהמעכב לא נהנה (כך נראית כוונתו). אבל שם, סי' כא, ס"ק טו (=חזון איש, יו"ד, סי' עז, ס"ק ח), הוא דוחה את נימוקו של חתם סופר, שהרי אם הוא חייב בגלל הנאתו, היה צריך לשלם לפי שומא אובייקטיבית של שווי השימוש בכסף למשך הזמן הזה, ולא היה משנה אם הרוויח או לא הרוויח; ועוד שאסור לתת שכר שימוש בכסף כי זה ריבית; ועוד, שגזלן פטור מלשלם שכר שימוש; ואין לומר שמה שהמעכב הרויח מהכסף הוא כגידולים של הכסף, כאילו צמח מהכסף, ולכן הוא שייך לבעל הכסף, שהרי הכסף כבר אינו בבעלות בעל הכסף המקורי, כיון שהמעכב השתמש בו, והוא של המעכב, והמעכב רק חייב לפרוע לו.

שו"ת זית רענן ח"ב סי' טו, אות ט, מנמק דעה זו, שאם לא תבעו א"צ לתת לו את הרווח, כי כל זמן שבעל הכסף חושב שהכסף עדיין צרור ברשות הנפקד, לא ייתכן שכספו יקנה לו את הרווח הנוצר ממנו, שהרי לא עלה על דעתו שיש רווח.

הגזילה, וזוכה בכל שבח שצומח מהנכס הגזול, כיון שהמעכב לא התכוון לגזול את הקרן אלא את הרווח, ולכן צריך לתת לבעל הכסף חלק ברווח כמו אם השתמש ברשות.⁴⁹

שו"ת בית אפרים, חו"מ, סי' כח (ד"ה ואמנם נראה), מנמק דעה זו, שאם לא תבעו א"צ לתת לו את הרווח, שהרי בעל הכסף אינו מפסיד כלום, ואינו נחשב ביטול כיס כלל, אבל אם בעל הכסף תבע שיחזיר לו, מאז והלאה דינו כשליח שמראש ניתן לו הכסף לידו על דעת שירוויח עבור בעל הכסף, והשתמש בו לעצמו, שחייב לתת מחצית הרויח, והרי בעל הכסף נחסר, שהרי היה יכול לעשות רווחים בכסף, והמעכב נהנה ע"י חסרונו, ולכן חייב לשלם אף שלא היה חייב לשלם על החסרון כשלעצמו. הוא מוסיף (בד"ה אך לפמ"ש י"ל) שאף שבעל הכסף נחסר רק כמה אדם היה רוצה לשלם תמורת הזכות להשתמש בכסף במשך זמן כזה, בכל זאת הוא חייב לשלם כל מה שנהנה, והיינו חצי הרווח, כדרך מקבלי עיסקא, כמו שבחצר דלא קיימא לאגרא וגברא דעביד למיגר, שזה נהנה וזה לא חסר, אם יש שחרוריתא דאשייתא, שהוא חסרון מועט, חייב לשלם כל מה שנהנה (ב"ק כ ע"ב). והוא מבאר (ד"ה ועכ"פ למדנו) שגם במקום שפטור לשלם על החסרון, חייב אם נהנה מהחסרון.

שו"ת אמרי יושר, ח"ב סימן לג, מנמק דעה זו, כי בזה שתבע הראה שהוא רוצה להרוויח ויכול להרוויח, אבל אם לא תבע, פטור כי ייתכן שלא הזדמן לו להרוויח, כך שההפסד שלו לא היה ודאי. על פי זה הוא כותב שאם יש הוכחה אחרת שהרווח ברור, כגון שהכסף ניתן בהלוואה בריבית לגוי ומישהו לקח את הכסף ומנע מהגוי לתת את הריבית לבעל הכסף, כך שגרם לו נזק ברור, צריך לשלם לפחות חצי מה שהרוויח; וגם לחוות יאיר, בהערה 32, שגם אם ברור שבעל הכסף היה יכול להרוויח, המעכב פטור כי לשם כך היה בעל הנכסף צריך להתחכם ולטרוח, הרי כאן שהכסף היה מושקע כבר, גם לחוות יאיר חייב, שהרי לא צריך התחכמות, ועוד שזה לא גרמא כי עשה מעשה בלקיחת הכסף מהגוי. ראה ליד ציון הערה 32, דעה שאם הרווח ברור, המעכב חייב גם אם לא הרוויח לעצמו בכסף.

שו"ת אבני קודש (לעו"ה), סימן ב (עמ' לז) מנמק (במסקנתו) דעה זו, שמיד כשתבע בעל הכסף, מתחיל החיוב לשלם, עוד לפני שמתחיל הגזל, ולכן גם אם אח"כ גזל, חייב משום מניעת הרווח, והחיוב נגמר כשהוא מרוויח.

שו"ת שואל ומשיב מהדו"ג חלק ב סימן קמו, נימק דעה זו, שאם לא תבעו פטור גם אם המעכב הרוויח בכסף, כי אי אפשר היה לדעת האם כסף זה יעשה רווחים, ורק אם תבע ממנו להחזיר, ובזה מברר לו שהכסף הזה יעשה רווחים, חייב ברווח מכאן ולהבא, כי בזה גרם נזק. גם ערוך השולחן, חו"מ, רצב, כא, מנמק, שזה בגדר גרמי. הסבר זה קשה, שהרי אם החיוב הוא מטעם מזיק, היה צריך להיות חייב גם אם לא הרוויח.

חזון איש, ב"ק, סי' כא, ס"ק יב (=חזון איש, יו"ד, סי' עז, ס"ק ה), מנמק דעה זו, שכשהמעכב קונה סחורה בכסף, המוכר מתכוון להקנותה לבעל הכסף, והסחורה מסורה להנאת בעל הכסף; וכשהמעכב מוכר את הסחורה אח"כ, הקונה מתכוון להקנות את הכסף לבעל הכסף, לכן הרווח מהסחורה שייך לבעל הכסף, אלא שהמעכב נוטל חלק ברווח לפי האחוז שנהוג לתת למי שמתעסק בממון חברו בעד טרחתו; ואם לא היה טורח בדבר, והמנהג הוא שמי שלא טורח אינו נוטל, שכן, כל הרווח לבעל הכסף. הוא מסביר כך גם לגבי מקרה שהמעכב הרוויח ע"י שהילווה את הכסף בריבית לגוי: בעל הכסף זוכה, שהרי שעבוד החוב נקבע בכסף, וכיון שהגוי מתכוון להשתעבד לבעל הכסף, הכסף קונה שעבוד נכסים, והגוי משתעבד לבעל הכסף, ולכן הוא זוכה בריבית. הוא מסביר (בס"ק יג = יו"ד שם, ס"ק ו) מדוע הדין כך רק אם תבע בעל הכסף את המעכב: אם לא תבע אותו, גם אם היה אסור למעכב להשתמש בכסף, ונעשה גזלן, הרווח שייך למעכב, כי מן הסתם בעל הסחורה לא התכוון להקנות את הסחורה לבעל הכסף, וגם אם בעל הסחורה התכוון לכך, אלה דברים שבלב בלבד, וגם בעל הכסף אינו מעוניין בזה, כי יצטרך לקבל ע"ע אחריות להפסד; וכך אם המעכב הילווה את הכסף בריבית לגוי, אין זכות לבעל הכסף, אף שהיה יכול להוציא מהגוי, כי אם הגוי נחשב גזלן, הוא פטור מלשלם ריבית לבעל הכסף, שהרי גזלן אינו משלם שכר שימוש (אם כך הוא גם בדיניהם), ואמנם הוא יכול למחול למעכב על אחריותו על הכסף ולקבל את חוב הגוי כפרעון, אבל בעל הכסף מן הסתם לא ירצה בזה, כי אז יצטרך לקבל ע"ע אחריות להפסד החוב, ואינו רוצה לפטור את המעכב מאחריותו, ועוד, שכיון שהמעכב מתכוון לפרוע לבעל הכסף בסופו של דבר, מסתמא נותן לו בעל הכסף את הכסף בהלוואה. הוא מעיר (בס"ק יד = יו"ד שם, ס"ק ז) שלכאורה הסבר זה אינו שייך אם בעל הכסף תבע את המעכב אחרי שהתחיל להשתמש בכסף, שהרי אם המעכב קנה בו סחורה, הסחורה של הנפקד, ובעל הכסף אינו יכול לזכות בסחורה; ובכל זאת מרדכי כתב שגם אם תבע את המעכב אחרי שהתחיל להשתמש בכסף, ובעל הכסף מסכים לקבל אחריות להפסד, יש לו חלק ברווח. הוא מסביר שגם אם המעכב קנה לפני התביעה, בעל הכסף מתכוון שאם יתבענו ולא יסכים להחזיר, שהרווח יהיה שלו, ואם לא, יבטל את המכר ע"י כך שיתבע את כספו מהמוכר, ולכן המוכר מקנה את הסחורה לבעל הכסף (גם אם בעל הכסף עוד לא תבע את המעכב) כדי שהמכר לא יבטל, ולכן הרווח לבעל הכסף, והמעכב אינו יכול לקחת לעצמו את הרווח כי אז יגרום לביטול המכר ולאבדן הרווח; וכך גם אם המעכב הילווה את הכסף בריבית לגוי ואח"כ תבע בעל הכסף, שהרווח לבעל הכסף; וכל זה בתנאי שבעל הכסף מוכן לקבל ע"ע הפסד, שהרי אין זה הוגן שיקבל רווח בלי הפסד. בסי' כב, ס"ק ג, כתב שלפי הסבר זה, המעכב חייב גם אם לא הוכיח שהיה יכול להרוויח רווח ברור (שלא כמו לפי הסבר חתם סופר), אלא כל שנוח לבעל הכסף בעיסקא, זכה בה.

דברי תלמוד ח"א עמ' קיח, מסביר שבלי תביעה, אין לבעל הכסף זכות ברווח, כי היה מותר לנפקד להשתמש בכסף, ורק אם הרוויח אחרי שתבע, חייב, כי השתמש בלי רשות.

⁴⁹ שו"ת חתם סופר חושן משפט סי' קעח.

בדומה הסביר שו"ת זית רענן ח"ב סי' טו, אות ח, וסי' טז, אות א, שלא התכוון להוציאם לצורכו לגמרי, אלא קנה בכסף סחורה בתורת עיסקא והתכוון למכור אותה ולהחזיר מטבעות כמו מקודם, נמצא שלא

אלא שדעה זו עושה הבחנה לגבי אופן תביעת בעל הכסף: אם בעל הכסף אמר "תן לי את כספי כי אני רוצה לעשות בו רווחים", והלה עיכב את הכסף והרוויח בו, חייב לתת לו את מה שהרוויח אחרי התביעה, שהרי בעל הכסף הראה שהוא מוכן לקחת סיכון כדי להרוויח; אבל אם תבע את הכסף בלי לומר "כי אני רוצה להרוויח בו", אינו מקבל רווח, כיון שמן הסתם לא היה רוצה להסתכן כדי להרוויח; ואם תבע את הכסף ואמר "אני רוצה להרוויח בו", והלה אומר "אני השקעתי את הכסף באופן שיש סיכון, ואני מוכן להתחלק אתך ברווח ובהפסד", ובעל הכסף לא הסכים כי רצה להשקיע את הכסף באופן שאין סיכון, ולבסוף הנפקד הרוויח בו, פטור מלתת את הרווח⁵⁰.

התכוון לגזול את גוף הכסף אלא רק את קנין הפירות, היינו הרווח שיצמח מהם, ואף שלחובתו נעשה גזלן על הכל, לענין חיוב אחריות, אבל במה שנוגע לזכותו א"א לזכות לו יותר ממה שהתכוון בעצמו, ולכן הקרן נשאר ברשות בעליו, וממילא חייב לתת לבעל הכסף חצי הרווח, כיון שהרווח נוצר מכספו. וראה הערה 51, שאבני קודש דוחה הסבר זה, בכך שהוא מוכיח שאם אכן התכוון לגזול את הרווח, הרווח שלו. שו"ת אמרי יושר, ח"ב סימן לג, מקשה על נימוק זה, הרי שו"ע חו"מ שסג, ה, כותב שהשואל מטלטלן שלא מדעת ועשה בהם מלאכה, השכר לעצמו אף שלא התכוון לגזול את גוף החפץ.

נימוקים נוספים שאין לו דין גזלן: נתיבות המשפט רצב ס"ק יג הסביר שכאן לא שייך לומר שישלם כשעת הגזילה, כי דוקא גזלן גמור קונה את השבח בגלל תקנת השבים. אבל דברי חיים (אורבך) דיני גניבה סי' כו, דוחה את דבריו בכך שהוא מוכיח שלא נאמרה תקנת השבים לעניין זה - עיי"ש להוכחותיו. שו"ת משפטי שמואל (קלעי), סי' קכה, מסביר ששולח יד בפקדון הוא גזלן דוקא במטלטלן או בהמות, אבל בכסף, אגן סהדי שאילו נזדמנה לו סחורה היה קונה, ולכן אינו נחשב גזלן, כי הוא חשב שמוותר לו להשתמש בכסף.

שו"ת אמרי יושר, ח"ב סימן לג, מסביר שמה שגזלן זוכה בשבח הוא בשבח שעשה עד שתבעו הנגזל, ואילו כאן מדובר ברווחים שעשה המעכב אחרי שתבעו בעל הכסף. יש בדבריו חידוש, שגזלן שהרוויח בדברהגזול אחרי שתבעו הנגזל, הרווח לנגזל.

שו"ת פני משה, ח"א, סי' עח (קצ ע"א) מיישב את הקושייה מגזלן שמשלם כשעת הגזילה, שמדובר באופן שאסור לנפקד להשתמש בכסף, לכן אם שלח יד, חצי הרווח למפקיד, כי אגן סהדי שהתכוון להרוויח עבור המפקיד כדי שלא יהיה רשע. משמע מדבריו שאם היה מותר לו להשתמש בכסף, הרווח לעצמו; ראה על מקרה זה בהערה 47.

בדומה, שו"ת אבני קודש (לעווי), סימן ב (עמ' ג), הסביר שכאן אין אומרים שישלם כשעת הגזילה, כי אין מחזיקים אנשים כרשעים, ומסתמא התכוון להרוויח בשביל בעל הכסף (הסברה ליד ציון הערה 40). שו"ת זית רענן, ח"ב, סי' יז, אות א, דוחה הסבר זה, שא"כ למה יקבל המעכב חצי מהרווח, הרי מגיע לו רק כפועל; ואין לומר שהמעכב התכוון ליטול את הכסף כעיסקא, כי א"כ נמצא שנעשה גזלן בחצי שהוא מילוה, א"כ יצא מחזקת כשרות, ונאמר שהתכוון לגזול הכל, והרווח לעצמו. יש להעיר, שזית רענן עצמו השתמש בסברה זו, שמניחים שלא התכוון לעשות איסור, להסביר מדוע זוכה בעל הכסף בחצי הרווח, כפי שראינו בהערה 40; כנראה הוא סבור שכאן, שבעל הכסף תבע את הכסף ולא החזיר, איבד את חזקת הכשרות שלו, וייתכן שהתכוון לגזול.

שו"ת בית אפרים, חו"מ, סי' כח (ד"ה ומ"מ בלוקח) כותב בתחילה שאם לפני שתבע אותו, כבר התחיל לשאת ולתת בכסף, חייב לתת לבעל הכסף חלק ברווח כי מסתמא לא היה התכוון להיות גזלן עליהם, אבל אם בשעת התביעה היה הכסף בעין בידו ולא רצה להחזירם ונשא ונתן והרוויח, נעשה גזלן עליהם ומשלם רק כשעת הגזילה; אבל אח"כ (בד"ה ומ"ש המרדכי, ובד"ה ומ"ש הד"ג דהו"ל) הוא כותב שגם אם בשעת התביעה היה הכסף בעין בידו, הרי אם המפקיד תבע את פקדונו בינו לבין עצמו, שלא בפניו ב"ד, והנפקד השתמט ממנו אבל לא כפר, אין שם גזלן עליו, ומניחים שהתכוון להרוויח כדרך המתעסקים במעות חבריהם, ואף שעושה שלא כדין, לא נחשב גזלן להקל עליו, כל עוד לא גילה דעתו שרוצה להתעסק בו בשביל עצמו, וחייב לתת חצי הרווח לבעל הכסף. ועולה מדבריו שאם המפקיד תבע אותו בב"ד ולא הסכים לתת, הוא נחשב גזלן ואינו צריך לתת מה שהרוויח.

⁵⁰ ראב"י, סימן תתקנז (הובא בקיצור בשו"ת מהר"ם מרוטנבורג דפוס פראג סימן תר, ובמרדכי ב"ק סי' קכה, וברמ"א שם). בנידונו בעל הכסף הפקיד את הכסף אצל חברו, ואפשר ללמוד מדבריו לכל מחזיק בכסף של חברו.

על המקרה האחרון נימק דברי תלמוד ח"א עמ' קיט, שהנפקד פטור מלשלם את הרווח כי כבר התחיל את העסק לפני התביעה.

ר' בונם איגר, המובא בשו"ת רבי עקיבא איגר החדשות סימן מה, מסביר שאם בעל הכסף אינו מוכן לקבל על עצמו אחריות להפסד, אסור לו לקבל את הרווח משום איסור ריבית, שכן הוא נהנה בכך שהכסף היה אצל המעכב שקיבל על עצמו אחריות להפסד; ועוד הסביר, שחיוב המעכב לתת את הרווחים הוא רק כעין קנס, ולא קנסו אם בעל הכסף לא היה מוכן לקבל עליו אחריות. אבל ר"ע איגר עצמו שם מסביר בדרך אחרת, ע"פ רמב"ם הלכות מכירה ז, יב, בשליח לקנות סחורה מסוימת, שקנה אותה סחורה לעצמו בכסף המשלח, והרוויח, שהרווח הולך למשלח, אבל אם קנה סחורה אחרת, הרווח לעצמו, כמ"ש סמ"ע קפג, ס"ק ו, וההסבר הוא שאם אפשר לומר שבמעשהו של המעכב נעשה רצון בעל הכסף בלי שינוי, הוא כאילו נמעכב עסק לטובת בעל הכסף והוא כיד בעל הכסף וכאילו לא יצא הכסף מעולם מרשותו, ומה שקנה נקנה לבעל הכסף, וסחורה של בעל הכסף הרוויחה, ולכן הרווח לבעל הכסף; ולכן אם המפקיד אמר לנפקד "תן לי את כספי וארוויח בו", ולא אמר להרוויח בדבר ידוע, והנפקד לא החזיר אלא הרוויח בכסף לעצמו, כל מה שהוא עשה, גם בעל הכסף היה רוצה לעשות, וכאילו נעשה הדבר בשליחותו, ולכן הרווח שייך לבעל

גם אם בעל הכסף תבע אותו, הרי אם המעכב התכוון לעשות את הרווחים לעצמו, הוא פטור גם אם הרוויח⁵¹, מפני שהוא השתמש בכסף על דעת שיהיה כגזלן, וגזלן אינו משלם דמי שימוש

הכסף; וכן אם אמר "תן לי את כספי כי אני רוצה להלוותו בריבית", והנפקד הלוה אותו בריבית, כך שלא השתנה רצון בעלים, הרווח שייך לבעל הכסף; וכן אם אמר "אני רוצה להלוותן בתורת עסקא", אם המעכב הרוויח, צריך לשלם לו חצי הריווח, כי נעשתה שליחותו, שהנפקד עצמו קיבל את הכסף בתורת עסקא, והרי לא משנה לבעל הכסף אם נותנם לאחרים בעסקא או שמעכב אותם הוא בעסקא; אבל אם הנפקד הציע לו לקבל אחריות להפסד, ובעל הכסף סירב, נמצא שמה שהנפקד עשה בכסף לא היה בשליחותו של בעל הכסף, אלא כגזלן, ולכן הרווח לנפקד; וכן אם אמר "תן לי את כספי כי אני רוצה להלוותו בריבית", והנפקד לא הילווה אותו בריבית אלא הרוויח בעסק, הרווח לעצמו כי לא נעשה רצון בעל הכסף.

הבחנות שונות: בענין המקרה האחרון, משנה למלך הלכות מלוה ולוה ז, יא (ד"ה ועוד יש), כותב שאם תבע את הכסף כשהפקדון אינו ביד הנפקד אלא השתמש בו (להלוואה או לסחורה), והנפקד דורש מהמפקד לקבל על עצמו חלק בהפסד, והמפקד אינו רוצה, הדין עם הנפקד כיון שהפקדון אינו בידו; אבל אם תבע את הכסף כשהפקדון ביד הנפקד, והיינו שאחרי שהשתמש בו חזר הכסף לידו, והמפקד תובע מעותיו, הדין עם המפקד גם אם הנפקד דורש מהמפקד לקבל על עצמו חלק בהפסד והמפקד מסרב - המפקד מקבל את הכסף עם הרווח כמו שאם עדיין לא השתמש, זכותו לקבלו גם אם אינו רוצה לקבל על עצמו חלק בהפסד.

שו"ת זית רענן ח"ב, ס"י טז, אות ג, כותב שמה שכתב מ"מ שאם הכסף בעין, מגיע למפקד חצי הרווח גם אם לא הסכים לקבל ע"ע חלק בהפסד, הוא רק אם ברור שיוכל להרוויח בכסף בלי סיכון להפסד, ולכן אם בשעת התביעה עדיין הכסף בעין, כך שהמפקד היה יכול לקחת אותו ולהרוויח בו באופן שאין סיכון, מגיע לוחצי הרווח בלי לקל סיכון, אבל אם בשעת התביעה כבר הוציאו הנפקד, המפקד לא יוכל להרוויח בכסף באופן שאין סיכון, ולכן אין לבעל הכסף זכות ברווח אם אינו מוכן לקבל על עצמו חלק בהפסד, כי זכותו ברווח מבוססת על כך שהרווח נוצר מכספו כי הנפקד לא התכוון לגזול את הקרן (ראה בשמו בהערה 49), וכאילו הוא עצמו משתמש בכסף, והרי אם הוא עצמו משתמש בכסף, הוא מקבל על עצמו את הסיכון להפסד.

בני ישחק (אשקוטי), שו"ת סי' ד וסי' ה, כותב שלפי ס' חפץ המובא במרדכי ב"ק סי' קכה, אם המפקד תבע את פקדונו מגיע לו רווח רק אם שתק, אבל אם גילה דעתו שלא נוח לו כגון שאמר "תן לי את שלי, איני רוצה את הרווח", הכסף נכנס לרשות הנפקד ואינו נותן רווח למפקד.

שו"ת גינת ורדים חושן משפט כלל ג סימן כב (ד"ה אמנם כן, וד"ה ומצאתי, וד"ה ומוהר"א), לומד מדברי המרדכי והרמ"א, שרק אם ידוע שיש רווח מזומן למפקד, דהיינו עסקה שהוא יכולה להרוויח בה, חייב הנפקד לתת חלק מהרווח למפקד, מפני שרק אז מפסיד המפקד בכך שלא החזיר לו את הכסף.

דעה חולקת: ערוך השולחן, חו"מ, רצב, כג, כותב שלדעת ביאור הגר"א, חו"מ, רצב, ס"ק כח, במקרה האחרון, שהנפקד הציע למפקד להיות עמו לשכר ולהפסד והמפקד סירב, הרווח למפקד כיון שהמפקד זכאי לקבל את הפקדון בכל זמן שירצה. כמו כן, אגודת אוזב, חו"מ, סי' רצב, כותב שמסקנת המרדכי היא שגם אם הנפקד הציע למפקד להיות עמו לשכר ולהפסד והמפקד סירב, יחלקו את הרווח. שו"ת גינת ורדים חושן משפט כלל ג סימן כב (ד"ה ויש מחלוקת), כותב שהרשב"ם המובא במרדכי שם, סובר שגם אם המפקד סירב להצעת הנפקד, הוא מקבל חלק ברווח.

⁵¹ רמ"א שם, ע"פ שו"ת הרשב"א חלק א סימן תקלח; ערוך השולחן, חו"מ, רצב, כא. מהקשר דבריהם עולה שפטור גם אם בעל הכסף תבע ממנו להחזיר.

כמו כן, שו"ת מהר"ם מרוטנבורג, דפוס פראג, סי' רפה (הובא במרדכי ב"ב סי' תרטו), אומר שראובן נתן כסף לשמעון להלוות בריבית לצורך בן ראובן ובת שמעון שישאו זא"ז, ואח"ז חזו בו החתן, אם התכוון שמעון לגזול, שהרווח יהיה לצמו, הרווח לעצמו, ורק אם לא התכוון לקחת לעצמו בגזלה, שייך הרווח לראובן.

כמו כן, שו"ת מהר"י בן לב חלק א סימן נד (נא), כותב שמי שהופקד כסף בידו בפיקדון שלא היה רשאי להשתמש בו, ובכל זאת השתמש בו והרוויח, נעשה גזלן על הכסף ומשלם כשעת הגזלה והרווח שלו.

כמו כן, שו"ת תורת חיים (מהר"ש) חלק א סימן פה (ד"ה ועתה, ד"ה וקצרו), כותב שאם ראובן נתן כסף לשמעון לשאת ולתת בו ושיהיה הרווח לראובן, ושמעון אמר בפני עדים שהוא חוזר בו משליחותו ושזקף את הכסף על עצמו בחוב וישתמש בכסף לעצמו, הוא פטור מלשלם מה שהרוויח כי הוא יכול לומר קים לי כשו"ת הרשב"א חלק ב סימן שסט, שאומר (לענין שליח שקנה לעצמו חפץ בכסף של המשלח) שאם אמר כך בפני עדים, מה שעשה נחשב שעשה לעצמו, אף שרמב"ם, הלכות מכירה, ז, יב, כותב שעדיין מה שעשה נחשב כעשוי עבור המשלח.

כמו כן, פד"ר, כרך ו, עמ' 88, כותב שאם המעכב טוען שאינו חייב להחזיר את הקרן, הרי הכסף אצלו בתור גזלנות, ובזה לכל הדעות אינו חייב לשלם רווחים גם אם הרוויח בפועל, כי כל הגזלנים משלמים כשעת גזילה, ולא את הרווחים מהגזילה.

רמב"ם, הלכות מכירה, ז, יב (ובעקבותיו שו"ע חו"מ קפג, ג), כותב ששליח שנשלח לקנות נכס עבור המשלח, וקנה אותו לעצמו בכסף של המשלח, כל הרווח לבעל הכסף, גם אם אמר בפני עדים שהוא עוסק לעצמו. אבל שו"ת מהר"ם אלשיך סי' י (הובא בשו"ת תפארת צבי (תקע"ו) יו"ד סי' מח אות ד), כותב שרמב"ם דיבר רק בשליח, שאינו יכול להסתלק משליחותו בכדי (אבל שו"ת תשורת שי ח"א סי' תקצ, דוחה את דבריו, ע"י שהוא מוכיח ששליח יכול לחזור בו - עיי"ש בראיותיו לכך), אבל בנפקד, אם השתמש בכסף לעצמו, כל הרווח לעצמו, כי הוא יכול להסתלק מהחזקת הכסף עבור בעליו. גם שו"ת תשורת שי ח"א סי' תקצ, כותב שהרמב"ם מודה כאן, אבל מטעם אחר: טעם הרמב"ם הוא שהמוכר מתכוון להקנות

בכסף, אלא משלם כערך הנכס בשעת הגזילה⁵². אלא שהוא צריך להביא עדים שיעידו שהוא אמר מראש שהוא מתכוון לעשות את הרווחים לעצמו, ואינו נאמן לומר מעצמו שהתכוון לכך⁵³, מפני

את הנכס לבעל הכסף, וזה שייך רק בשליח, שהמשלח חשב לקנות, ולא בפקדון, שהמפקיד לא חשב לקנות, ולכן א"א לומר שהמוכר מתכוון להקנות לבעל הכסף; ורק אם הנפקד מתכוון לקנות לצורך המפקיד, קנה המפקיד כי זכין לאדם שלא בפניו, שהרי זו זכות למפקיד שיקבל רווח, ואם הפסיד רק הנפקד יפסיד.

הבחנה: זית רענן ח"ב סי' טו אות ט, כותב שאם הנפקד התכוון להוציא לצרכו לגמרי, פטור מן הרווח, כדין גזלן שמשלם רק כשעת הגזילה, אבל אם התכוון להרוויח בכסף ולגזול את הרווח ולהחזיר את הקרן, חייב לתת את הרווח לבעל הכסף, ואינו נחשב גזלן, כהסברו שראינו בהערה 49. אבל שו"ת אבני קודש (לעווי), סימן ב (עמ' לו) דוחה את דבריו, כי ממרדכי ב"ק סי' קכב וסי' קכה, עולה שאם המעכב מתכוון לגזול את הרווח, הרווח שלו.

דעה חולקת: בהגהות והשגות ר"ע איגר, על חוות דעת, קסח, ס"ק יד, מדייק מהרמ"א שגם אם התעסק בכסף לעצמו, חייב לשלם מה שהרוויח אם בעל הכסף תבע אותו. בתגובה לטענת חוות דעת (הערה 52) שגזלן משלם כשעת הגזילה, הוא מסביר שהוא כמו הגזול מטלטלין והשכיר אותם לאחרים, שהרווח לנגזל (רמ"א, חו"מ, שסג, ה); אבל הוא מעיר שהסבר זה אינו מתקבל לפי שלטי הגבורים, ב"מ לו ע"א (בדפי הרי"ף) (וכן דעת ט"ז, חו"מ, שסג, ה), האומר שאם דמי השכירות הגיעו לגזלן, הוא זוכה בהם. מנחת פתים, חו"מ, רצב, ז, וסי' שסג, ה (בשיירי מנחה), דוחה את ההשוואה, ששם המטלטלין בעין והוא שייך לנגזל ולכן הנגזל מקבל את הרווח שנוצר ממנו, ואילו כאן הכסף אינו בעין, שהרי המעכב קנה בו סחורה (או הילווה אותו בריבית, ומילווה להוצאה ניתנה). ראה גם אבני קודש ליד ציון הערה 44, הכותב שגם אם התכוון להרוויח לעצמו, הרווח שייך לבעל הכסף, בגלל ההשוואה לגזלן שהשכיר.

כמו כן, חזון איש, ב"ק, סי' כא, ס"ק יג (ובקיצור בסי' כב, ס"ק ג) (=חזון איש, יו"ד, סי' עז, ס"ק ו), כותב שגם אם אמר בפני עדים שהוא מתכוון להרוויח לעצמו, הרווח לבעל הכסף אם בעל הכסף רוצה שהכסף יהיה בעיסקא, וזאת לפי מה שהסביר (בהערה 48) שזכות בעל הכסף ברווח נובעת מזה שמי שמתקשר עם המעכב מתכוון להתקשר עם בעל הכסף. והוא מתקשה במש"כ הרמ"א שאם אמר בפני עדים שהוא עושה לעצמו, הרווח לעצמו.

שו"ת מהרשד"ם חושן משפט סימן קפג, כותב לענין שותף שנשא ונתן בכסף של השותפים, ואומר שמראש זקפו עליו במלוא לאחריותו ונשא ונתן בו לעצמו, שיש אומרים שאפי' שיביא עדים שכן עשה, הרווח לשותפים, ויש מי שאומר שהרווח לעצמו, ויש מי שאומר שצריך לישבע על כך שזקפם עליו במלוא מתחלה, ובגלל המחלוקת, אם הוא מוחזק, הוא נאמן בשבועה שזקפם עליו במלואו ושלעצמו נשא ונתן בהם.

שו"ת פני משה, ח"א, סי' עח (קצ ע"ב), כותב על נידונו (ראה הערה 39) שהמעכב אינו יכול לזקוף את הכסף כחוב ולהרוויח לעצמו.

⁵² חוות דעת, קסח-קסט, ס"ק יד; קצות החושן, שי, ס"ק א; ערוך השולחן, חו"מ, רצב, כא.

⁵³ שו"ת הרשב"א שם; רמ"א שם; תורת חיים שם; ערוך השולחן, חו"מ, רצב, יט.

נראה שבכגון נידונו, שמדובר בפיגור בתשלום חוב בלי שקיבל כסף מחברו, אם הרוויח בכסף, נאמן לומר שהתכוון לעשות לעצמו, כיון שזה היה כסף שלו מראש, ולא היה זקוק לזקוף כסף של חברו לחוב.

הבחנת שונות: הרמ"א נוקט שאם **גילה דעתו** שהוא עוסק לצורך בעל הכסף, אינו נאמן לומר שהתכוון לצורך עצמו. בשו"ת הרשב"א שם מבואר שגילוי הדעת הוא בכך שבעבר נתן חלק מהרווחים לבעל הכסף.

שו"ת חתם סופר, חו"מ, סי' קעח, כותב שאם קיבל על עצמו ב"חרם" שהתכוון להרוויח לעצמו, הרווח לעצמו. גם שו"ת מהרש"ם חלק א סימן רכז, כותב שאם המעכב מקבל "חרם" שהתכוון להרוויח לעצמו, פטור. אבל נחלת צבי, חו"מ, רצב, ז, מקשה עליו, שמהרמ"א הכותב שאינו נאמן, משמע שאינו נאמן גם אם יישבע; ועוד, שאם האמת כדבריו, שהוא שלח יד בפקדון, הוא רשע ופסול לשבועה ולחרם.

שו"ת תשורת שי ח"א סי' תקצ, כותב שאם הנפקד רוצה את **כל הרווח** וטוען שעסק לעצמו, אינו נאמן, כי לפי דבריו הוא גזלן ואממעי"ר; אבל אם הוא רוצה **להתחלק** ברווח עם בעל הכסף, ואומר שהתכוון לעסוק על דעת להתחלק ברווח, הוא נאמן, כי בזה לא נעשה גזלן, כי זה לטובת המפקיד, שהרי אם יפסיד, כל ההפסד הוא לנפקד כיון שעשה שלא מדעת בעל הכסף; ואמנם היה צריך ליטול רשות להשתמש בכסף, שמא בעל הכסף מעדיף שהכסף יישאר אצל הנפקד, אבל אינו נעשה גזלן כיון שהתכוון לטובת המפקיד, ודרך העולם לסחור בכסף. הוא מעלה אפשרות שגם אם הוא טוען שהתכוון רק לעצמו, אמנם אינו נאמן שיטול הכל, אבל מקבל חצי הרווח, כי מניחים שהתכוון להתחלק ברווח ולא לגזול, כי בוודאי אינו טיפש, לעסוק בשביל בעל הכסף כך שכל הרווח יהיה לבעל הכסף, ואילו אם יהיה הפסד, ישא בכלו, שהרי לא יוכל לדרוש מהמפקיד להשתתף בהפסד כיון שפעל מיוזמתו. בזה הוא מסביר מדוע אומרים הרשב"א והרמ"א שרק אם גילה דעתו שהוא עוסק **לצורך בעל הכסף**, אינו נאמן לומר שהתכוון לצורך עצמו, כאמור לעיל: כוונתם היא שאז כל הרווח למפקד, אבל בלי גילוי דעת כזה, נאמן הנפקד רק לומר שהתכוון שיתחלקו, ויקבל חצי. הוא כותב שגם אם המפקד **תפס** הכל, מוציאים ממנו חצי, אם הנפקד טוען שעסק לעצמו, כי הנפקד ברי והמפקד שמא (שכן אינו יכול לדעת מה התכוון הנפקד), ואמנם הנפקד אינו נאמן לומר שהתכוון ליטול הכל לעצמו, כאמור, אבל הוא נאמן לענין החצי, כאמור.

דעה חולקת: בני ישחק (אשקוטי), שו"ת, סי' ה, בסופו (גם בשם שו"ת בני אברהם, חו"מ, סי' ד), ושו"ת זרע אמת ח"ב סי' נג, כותבים שלפי ה"מורים", המובאים ברמב"ם, הלכות מכירה, ז, יב, האומרים ששליח יכול לומר "זקפתי את הכסף על עצמי כחוב והתכוונתי לעשות את הרווחים לעצמי", גם כאן המעכב נאמן לומר כך, והרווחים לעצמו, שלא כמרדכי; והם כותבים שאפשר לומר קיי"ל כדעה זו. נראה מדבריהם שגם אם המעכב לא טען כך, הוא פטור כי הוא יכול לטעון כך.

שו"ת תשורת שי ח"א סי' תקצ, כותב שלדעת ראב"י, במרדכי ב"ק סי' קכה, גם בלי עדים הוא נאמן לומר שהתכוון לעצמו, וכל הרווח לנפקד (כפי שהבאנו בשמו ליד ציון הערה 50, שבפקדון אם לא תבעו, הרווח

שאסור היה לו להשתמש בכסף לצורך עצמו בלבד, ו"אין אדם משים עצמו רשע"⁵⁴.

יש אומרים שגם **בהלוואה**, אם הגיע זמן הפרעון, והמלווה תבע אותו, ולא פרע אלא הרוויח בכסף, הוא חייב לתת לו את הרווח⁵⁵. אבל אחרים אומרים שאם הכסף הגיע למעכב בהלוואה, הוא פטור מלתת את הרווח, בגלל איסור ריבית⁵⁶, ועוד, שהלווה בוודאי אינו מתכוון להרוויח עבור המלווה⁵⁷; ועוד, ש"מילווה להוצאה ניתנה", כך הכסף אינו שייך למלווה אלא ללווה (אלא שיש עליו חיוב לפרוע), ונמצא שעשה את הרווחים בכסף שלו, ואינו כ"עושה סחורה בפרת חברו"⁵⁸. בכגון נידוננו, הנימוק של ריבית אינו קיים, אך שני הנימוקים הנוספים קיימים.

סנקציות ייחודיות

אם המעכב רגיל בכך, יש לקנוס אותו לשלם את הרווח שהרוויח, כדי שלא יהא חוטא נשכר, אבל רק לגדול הדור שממונה ע"פ טובי העיר יש סמכות לקנוס כך⁵⁹.

במזרח אירופה, בשנות הש' והת', הקהילות תיקנו **תקנה**, שמעכב כסף חייב לשלם "פסידא דשוקא", היינו מה שבעל הכסף הפסיד את האפשרות להרוויח בשוק, ותקנה זו היתה תקפה מכוח הפקר ב"ד⁶⁰. התקנה היתה לחוב שזמן פרעונו היה בימי השוק, ביריד⁶¹. אבל אם מת המעכב,

לנפקד), כי לדעתו אדם משים עצמו רשע במה שנוגע לפטור את עצמו (כדעה המובאת באור זרוע, ב"ק, סי' תיג), או מפני שאין עדים שהפקיד אלו, או מפני שיכול לומר שהחזיר את הכסף, במיגו שיכול לומר שהתכוון להרוויח לעצמו.

⁵⁴ משנה למלך הלכות גזלה ואבדה יב, ח; ערוך השולחן, חו"מ, רצב, יט.
⁵⁵ סמ"ע, פא, ס"ק סה; ערוך השולחן, חו"מ, רצב, כב; שו"ת אבני קודש (לעווי), סימן ב (עמ' ג).
אבני קודש מנמק כנימוק ליד ציון הערה 41, שמניחים שהלווה התכוון לעשות את הרווחים למלווה, כי אין מחזיקים אדם כגזלן. והוא מדגיש (בעמ' ז) שמטעם זה הלווה חייב ואין בכך איסור ריבית.
ז' ורהפטיג, "החקיקה בעניינים דתיים בכנסת הרביעית", שנה בשנה תשכ"ב עמ' 282, כותב ע"פ ש"ך יו"ד קעז ס"ק מא, ש**מותר** ללווה לתת למלווה רווח שנמנע בלל העיכוב (ואינו מדבר על מצב שהלווה הרוויח בכסף).

⁵⁶ ש"ך, חו"מ פא, ס"ק פא (הובא בשו"ת מהרש"ם חלק ג סימן ח); ב"ח, חו"מ, לח, יז; ערוך השולחן, חו"מ, פא, כה; שו"ת שבות יעקב חלק א סימן סד; אורים ותומים, סי' פא, אורים ס"ק צב; שו"ת זית רענן ח"ב סי' טו, אות א, וסי' טז, אות ט, וסי' יז, אות ז; אמרי בינה, שו"ת, סימן א, אות ח ואות י ואות טו; שו"ת חמדת הנפש (פרלמוטר), סימן כה; שו"ת זרע אמת ח"ב סי' נג; שו"ת זקן אהרן (ואלקין) חלק א סימן נא (ד"ה אמנם); ברית יהודה (בלויא) פ"ב, אות טו. על הסתירה בדברי ערוך השולחן כבר הצביע נ' רקובר, המסחר במשפט העברי, עמ' 179.

פד"ר, כרך ו, עמ' 87, מסביר בכך מדוע שו"ת הרמ"א סימן קח, בסופו, כותב שמי שחייב לשלם כתובה ומעכב את הכסף, אינו חייב לשלם רווחים כי זה ריבית.

ט"ז, חו"מ, רצב, ז, כותב כך מטעם אחר: כיון שהלוואה ניתנה להוצאה, אם הלווה מעכב את הכסף אחרי זמן הפרעון אינו עושה איסור בזה, כיון שהוא מוכן לשלם אח"כ, ולכן אינו בגדר "מבטל כסו". דבריו קשים, שכן בכל זאת אסור לו לעכב את הפרעון.

הגהות רעק"א, חו"מ, פא, על ש"ך ס"ק פא, כותב שגם סמ"ע (הערה 55) שמחייב, דיבר רק באופן שאין איסור ריבית, ומודה שבסתם פטור ואסור משום ריבית.

שו"ת זית רענן, ח"ב, סי' יז, אות ז, כותב שאסור לו לשלם, בגלל איסור ריבית, ולא מועיל שישלם ויתכוון שאינו נותן משום אגר נטר, כי איסור ריבית לא תלוי בכוונה, ועוד שזה כמו פסיק רישיה; ועוד, שאם זה תלוי בכוונה, היה ראוי שב"ד יכופו אותו לשלם משום גזל, וב"ד בוודאי אינו מתכוון לאגר נטר, ואמנם המלווה מתכוון לאגר נטר, אבל אותה בעיה קיימת גם אם הלווה לא מתכוון לאגר נטר.

שו"ת מהר"ש ענגל ח"ו סי' קיב, מעלה אפשרות שבלווה המעכב הלוואה, גם אם המלווה מוחזק, אינו יכול לטעון קי"ל כסמ"ע, כי יש ספק ספיקא לפטור: (א) לפי ים של שלמה פטור מטעם גרמא, (ב) לפי הש"ך, שם, פטור מטעם ריבית (כך נראית כוונתו), ויש אומרים שבספק ספיקא מוציאים ממוחזק, ועוד שיש לפטור בגלל ספק איסור ריבית. הוא מוסיף, שנתבות המשפט דיני תפיסה, אות כ, אומר שהלכה כש"ך נגד הסמ"ע, ואומר שאם דיין הכריע כש"ך, א"א לומר קים לי כסמ"ע.

⁵⁷ חזון איש, ב"ק, סי' כב, ס"ק ג.

שו"ת זית רענן ח"ב סי' טו, אות ד, משיב על הנימוק של אבני קודש (הערה 55) ש"אין מחזיקים אדם כרשע", שאומרים כך רק להשאיר דבר בחזקתו הראשונה, ואין לומר כך כאן, שהתכוון להפוך את זה ממלווה לפקדון (כדי שלא יהיה איסור ריבית) שכן בכך מוציאים את הכסף מחזקתו (כלומר, ממעמדו). כנגד זה, אבני קודש שם (עמ' לה) מביא ראיה שאומרים כך גם להוציא ממון (עיי"ש להוכחתו).

⁵⁸ שו"ת חבצלת השרון ח"ב, חו"מ, סי' כט (כד ע"ג).

נראה שזאת גם כוונת שו"ת מהרש"ם חלק א סי' צ, שכתב שהרמ"א (הערה 47) מחייב דוקא בפקדון שגוף הכסף שייך למפקיד, משא"כ אם חל רק חיוב פרעון בכסף שאינו מסוים.

⁵⁹ ים של שלמה בבא קמא פרק ט סימן ל (הובא בשו"ת זרע אמת ח"ב סי' נג).

כמו כן, שו"ת חתם סופר חושן משפט סימן קעח, כותב שמי שרגיל בכך, יש לקנוס אותו לתת חלק ברווח.
⁶⁰ בית הלל יו"ד סי' קע ס"ק א (הובא בשו"ת שבות יעקב חלק א סימן סד, בשו"ת דברי הלל (סטרידוב),

החייב מכוח התקנה לא חל על יורשיו⁶². מכל מקום, אי אפשר לחייב בימינו ע"פ תקנה זו, שנתקנה רק למקומה⁶³.

סיכום

בסיכום, לפי המשפט העברי, מי שהפר חיוב לשלם סכום כסף, אינו חייב לשלם ריבית פיגורים, ויתכן שהדבר אף אסור משום ריבית; וגם אם ברור שהנושה היה יכול לעשות רווחים בכסף אילו קיבל את הכסף במועד, אי אפשר לחייב את המעכב על כך, כיון שיש הפוטרים גם בכגון זה⁶⁴.

הצעת נוסח ע"פ המשפט העברי

הוציא צד אחד הוצאות החלות על הצד השני, זכאי הוא להחזרתו.

ח"א, סי' לא (לח ע"ד), ובשו"ת אורי וישעי (טויבש), סי' סז). הוא נוקט שזה מנהג, אבל נ' רקובר, המסחר במשפט העברי, עמ' 217, סבור שכוונת בית הלל היא שהחייב הוא מכוח תקנה. וכך עולה ממה שנימק על פי הפקר ב"ד. זית רענן, ח"ב, סי' יז, אות ז, כותב שזה מתקנות ארבע ארצות.

חוקי משפט (קויפמן), מע' מ, אות לה (הובא בשו"ת אבני קודש (לעווי), סימן ב, עמ' ז), מסביר בכך את פסקו של ר' אליהו מקאליש (הובא גם בעטרת צבי סי' פא ס"ק נב ובמאמר קדישין פא ס"ק סה), שמי שלא פרע את חובו במועד (הוא מדבר על חוב ב"ממרים), וכשהנושה תבע אותו, שתק או השיב "אתן לך רווח", חייב לתת לו רווח כנהוג.

שו"ת אמרי יוסר ח"א סי' קמט אות ב, כותב שיש לחייב עפ"י דברי בית הלל, ובפרט בזמננו שדרך לסחור ולהרויח במעות; אלא שבהלוואה אין לחייב כדברי בית הלל, בגלל איסור ריבית (החלק השני של דבריו הובא בבית יהודה (בלויא) פ"ב הערה לה). גם שו"ת חבצלת השרון ח"ב, חו"מ, סי' כט (כד ע"ג-ע"ד), מחייב ע"פ בית הלל, אבל לא בהלוואה

ז' ורהפטיג, "החקיקה בעניינים דתיים בכנסת הרביעית", שנה בשנה תשכ"ב עמ' 283, כותב בהסתמך על בית הלל ועל מקרורות נוספים, שלפי הרבה מקורות המפגר חייב לשלם פיצוי על הפיגור, ולכן נקבע בחוק פסיקת ריבית והצמדה, התשכ"א-1961, סעיף 1, שיש לבי"ד סמכות לפסוק ריבית פיגורים.

שו"ת מהרש"ם חלק א סי' צ, וחלק ג סימן ח, מביא שאבד"ק בוטשאטש כתב שהתקנה היתה שכל עסקיו של המעכב משועבדים לזה, שגם אם הרויח בעסק אחר, הוא חייב לתת את הרווח. שו"ת אבני קודש (לעווי), סימן ב (עמ' ח) כותב שלא מצאנו מי שחולק על מנהג זה.

שו"ת בית יצחק יורה דעה ח"ב סימן א אות יב, כותב שהתקנה היתה אם תבע את הלווה (משמע, לפני שהרויח) ולא שילם; ומעלה אפשרות שלפי התקנה, חייב לשלם גם אם לא הרויח.

הבחנה: שו"ת חמדת הנפש, סי' כה, כותב שהתקנה היתה רק למי שהתחייב מראש לשלם על כל נזק שיקרה אם יעכב את הכסף. לדעת נ' רקובר, המסחר במשפט העברי, עמ' 219, גם פד"ר, כרך ו, עמ' 89, הבין כמו חמדת הנפש; ושם, עמ' 220, כתב שכך הביין גם שו"ת דברי מלכיאל, ח"ה, סי' קכה.

⁶¹ חוקי משפט (קויפמן), מע' מ, אות לה; שו"ת מהרש"ם חלק ג סימן ח.

⁶² שו"ת בית יצחק יורה דעה ח"ב סימן א אות יב.

⁶³ שו"ת זית רענן ח"ב סימן יז אות ז (הובא בשו"ת מהרש"ם חלק א סי' צ, וחלק ג סימן ח), גם בשם ר' חיים אורבך אב"ד לונטשיץ; פד"ר, כרך ו, עמ' 89.

בית יצחק שם לומד ממה שהפוסקים לא הביאו תקנה זו, שלא נתקבלה להלכה.

שו"ת מהר"ש ענגל ח"ו סי' קיב, אות ה, כותב שקשה לפסוק כתקנת "הארצות" ע"פ דין תורה.

⁶⁴ ראה בדומה חוק לישראל, ערבות, עמ' 255, שערב שפרע עבור החייב, החייב אינו חייב לשלם לו ריבית פיגורים, לפי המשפט העברי.